

מרכז אלרום לחקר מדיניות
ואסטרטגיית אוויר וחלל
אוניברסיטת תל אביב

טורקיה וישראל במזרח הים התיכון: הזווית האווירית

רמי דניאל

מחקר (0523) : יולי 2023

טורקיה וישראל במזרח הים התיכון: הזווית האווירית

רמי דניאל

מחקר (0523): יולי 2023

מרכז אלרום לחקר מדיניות
ואסטרטגיית אוויר וחלל
אוניברסיטת תל אביב

מרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל

ראש המרכז: פרופ' אביתר מתניה

אוניברסיטת תל אביב הקימה את מרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל בשיתוף עם חיל האוויר על מנת לרתום את תחומי המחקר האקדמיים לפיתוח ולקידום תשתית מחקרית אינטרדיסציפלינרית בתחומי אוויר וחלל.

המרכז מקדם מחקר תיאורטי ויישומי עם חוקרים מהדיסציפלינות האקדמיות השונות, כמו גם עם חוקרים ממערכת הביטחון בכלל ומחיל האוויר בפרט. מטרתו העיקריות של המרכז הן להוות מוקד למידה ומחקר לחוקרים ולסטודנטים מהפקולטות השונות העוסקים בתחומי אוויר וחלל, למסד בישראל עיסוק אקדמי בר־קיימא בנושאי מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל ולפתח עתודה של חוקרים ואנשי אקדמיה בכירים, שמחקרם עוסק בהיבטים שונים של נושאים אלה.

**Turkey and Israel in the East
Meditarrenean: Air Domain
Perspective**

Research (0523): July 2023
Remi Daniel

**טורקיה וישראל במזרח
הים התיכון:
הזווית האווירית**

מחקר (0523): יולי 2023
רמי דניאל

דניאל, ר', "טורקיה וישראל המזרח הים התיכון: הזווית האווירית", מחקר 0523, יולי 2023, מרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל, אוניברסיטת תל אביב

Daniel, R. "Turkey and Israel in the East Meditarrenean: Air Domain Erspective", research 0323, July 2023, Elrom Center for Air and Space Studies, Tel Aviv University

מרכז אלרום לחקר מדיניות
ואסטרטגיית אוויר וחלל
אוניברסיטת תל אביב

מרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל

חיים לבנון 30, תל אביב 6997801

airspace@tauex.tau.ac.il

© יולי 2023

כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת תל אביב.

אין להעתיק, לשכפל, להקליט, לתרגם, לאחסן כמאגר מידע או להפיץ מסמך זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי, אלקטרוני, אופטי או מכני (לרבות צילום והקלטה), ללא אישור בכתה מהמוציא לאור.

העמדות המופיעות במסמך הן של המחברים בלבד ואינן משקפות את עמדות המרכז.

ראש המרכז: פרופסור אביתר מתניה

עורכים: ד"ר אסף הלר וד"ר תומר פדלון

עריכה לשונית: אילת קמחי

עיצוב גרפי: מיכל סמוקובץ

עורכת: אסנת זילברמן

מסח"ב: 978-965-93053-9-1

יחסי ישראל-טורקיה ידעו בשנים האחרונות עליות ומורדות. היו תקופות שהתאפיינו בשיתוף פעולה הדוק והיו תקופות של מתיחות ואף עוינות. הנסיבות שהשפיעו על היחסים ברובד האסטרטגי מגוונות: חלקן פנימיות, כמו המאבק בין חילוניות ודת בתוך טורקיה, וחלקן נבע מן היחסים שבין טורקיה וישראל לבין צדדים שלישיים – המתח שבין ישראל והפלסטינים, ניסיונה של טורקיה לבסס את מעמדה בעולם המוסלמי, שיתוף הפעולה של ישראל עם יוון ועם קפריסין או עם מצרים – וכן מן היחסים שבין טורקיה וארצות הברית.

האסטרטגיה הטורקית בעשור האחרון הייתה אסרטיבית, ובמסגרתה פעלה טורקיה צבאית תוך הקרנת כוח לאזורים שונים במזרח התיכון, בין השאר במסגרת מאבק על האזור הכלכלי הבלעדי במזרח הים התיכון כנגד יוון וקפריסין בניסיון לעצב את המצב בצפון סוריה לטובתה וכן בסיוע למלחמת האזרחים בלוב. לחיל האוויר הטורקי תפקיד מרכזי בכל הזירות הללו, והוא פעל בהן באופן שגרתי כמו גם באמצעות מבצעים ממוקדים. הגישה הלוחמנית והנוכחות האווירית המתרחבת של טורקיה מעלות את השאלה עד כמה הן עלולות להשפיע לרעה על פעילותה האווירית של ישראל באזור.

מערכת היחסים של ישראל וטורקיה נמצאת במגמת התחממות מדודה. ישנם אינטרסים משותפים לצד מתחים ברובד המדיני. לרוב המתחים הללו אין השפעה ישירה על הפעילות הישראלית בתווך האווירי ועל חיכוך אפשרי בין טורקיה וישראל. ככלל, האתגרים הישראלים כלפי טורקיה הם מדיניים ולא צבאיים-אוויריים.

כעיקרון, אין גורם שצפוי להוביל לחיכוך יזום בתווך האווירי שבין ישראל לטורקיה, למעט מקרים שבהם טורקיה תרצה לאותת על היעדר שביעות רצונה משיתוף הפעולה הצבאי בין ישראל לבין יוון וקפריסין. טורקיה מגלה נחישות בהפעלת כוח אווירי, גם כאשר היא בעמדת נחיתות לעומת הצד שבו היא מתגרה, אולם בד בבד מגלה זהירות רבה בהפעלת כוח אווירי כלפי מדינות, ומעדיפה בביור לנהל דיאלוג עם יריביה, לנסות ולהזהירם בזמן אמת ולהפעיל אש רק כערוץ פעולה אחרון. לכן, שמירה על ערוצי תקשורת פתוחים בין ישראל לבין טורקיה תסייע למנוע חיכוך מופרז.

לעומת זאת, הנוכחות האווירית הגוברת של טורקיה במרחב עלולה להוביל למפגשים אוויריים אקראיים שבהיעדר הבנה הדדית עלולים לגרום לחיכוך בלתי רצוי. ניתן למנוע מקרים אלה באמצעות ערוצי תקשורת לפתרון קונפליקטים בזמן אמת ובאמצעות שרטוט תמונת מצב בסיסית על מאפייני הפעילות הטורקית בכלל ובזמן אמת בפרט.

במסגרת ניתוח המענה הנדרש חשוב לזכור שהסד"כ הטורקי מיושן יחסית לסד"כ המצוי ברוב מדינות האזור, והוא מבוסס על מטוסי F-16 בלוק 30 ובלוק 50 ועל טק"א בעל טווח

מוגבל (טק"א ארוך S-400 לא נפרס מבצעית בטורקיה בשל לחץ אמריקאי). נחיתות זו אינה מונעת מטורקיה להפעיל את כוחה האווירי ולהתגרות גם במטוסים מתקדמים יותר. העת הנוכחית פותחת לישראל חלון הזדמנויות לקבוע את עומק הקשרים הצבאיים עם טורקיה. טורקיה מגלה לאחרונה עניין בהידוק הקשרים עם ישראל בשל רצונה להתקרב לארצות הברית ולהיחלץ מבידודה האזורי. מבחינה זו, נוצרה הזדמנות לעצב מחדש את מערכת היחסים עם טורקיה בדרך שתהיה נוחה לישראל.

תוכן העניינים

6	מבוא
8	פרק א': האסטרטגיה הטורקית במזרח הים התיכון
17	פרק ב': מדיניות הפעלת הכוח האווירי בטורקיה
25	פרק ג': האתגרים העומדים בפני חיל האוויר הטורקי
32	פרק ד': ישראל וטורקיה בשמי מזרח הים התיכון
36	סיכום
38	נספח 1: התעשייה האווירית הטורקית
45	נספח 2: נוכחות טורקית במזרח התיכון

מבוא

בשנים האחרונות עלתה חשיבותו של מזרח הים התיכון כזירה אסטרטגית המושפעת מהזדמנויות כלכליות, ממתחים היסטוריים ומשיתופי פעולה מדיניים. טורקיה היא אחת השחקנים הפעילים והמשפיעים ביותר. התנהלות אנקרה נבעה מסדרת שיקולים שכולם הביאו את טורקיה להגביר את נוכחותה באזור: תגליות הגז הראשונות חידדו את המתוחות ששוורשיה עוד בראשית המאה ה־20 בין טורקיה לשכנותיה בנושא תיחום הים התיכון. המרחב הפוליטי אשר נפתח בעקבות הטלטלה בעולם הערבי בשנת 2011 הרחיב את חופש התמרון של ממשלת טורקיה, וזו ניצלה אותו לפעולה במזרח הים התיכון, בצפון סוריה, בלוב ובקטאר.

בהגברת הנוכחות מילא חיל האוויר הטורקי תפקיד משמעותי. רוב התקריות בסכסוך שבין טורקיה ליוון התרחשו באוויר. חיל האוויר הטורקי פעל במבצעים רחבים נגד התנועות הכורדיות בסוריה ובעיראק, ופעילות זו הובילה לחיכוכים בין חיל האוויר הטורקי לצבא הסורי ולצבא הרוסי.

המצב שהתהווה בעשור האחרון מעמיד את ישראל מול אתגרים חדשים. ירושלים, כמו אנקרה, הגבירה את פעילותה המדינית במזרח הים התיכון. זו התבטאה בחיזוק יחסים בילאטרליים עם מצרים, עם יוון ועם רפובליקת קפריסין ובהצטרפותה של ישראל לפורומים אזוריים כגון פורום הגז של מזרח הים התיכון. להסכמי אברהם ולהתקרבות בין ישראל למדינות המפרץ היו השלכות גם על מזרח הים התיכון. רבו נקודות המגע שבין המדיניות האזורית הטורקית והמדיניות האזורית הישראלית וגברו נקודות החיכוך בין שתי המדינות על רקע אינטרסים סותרים, כגון הידוק הקשרים בין ישראל ליוון ולקפריסין ופעילות צבאית במרחבים סמוכים במזרח הים התיכון ובסוריה. בין שנת 2009 לשנת 2020 התרחש פוטנציאל חיכוך זה על רקע המתוחות המדינית בין ישראל לבין טורקיה. מגמה זו השתנתה בשנתיים האחרונות בשל התחממות היחסים בין שתי המדינות, אך לאחר שנים שבהן ידעה מדיניות החוץ הטורקית תמורות רבות, אין כל וודאות שהיחסים יישארו חמימים לאורך שנים. עם זאת נותרו עדיין מקורות לחיכוך בלתי ישיר בין טורקיה לבין ישראל, חיכוך שעלול להתעורר בהקשרים עתידיים.

מחקר זה מתמקד במאפייניו של החיכוך בין ישראל וטורקיה בממד האוויר ברובד האופרטיבי ובסיכוייו להתפתח על רקע מקורות החיכוך ברובד האסטרטגי. המחקר יבסס תשתית להבנת הדרכים שבהן עלול להתפתח חיכוך ויפתח דרכים לצמצום הסיכון בהדרדרות בלתי רצויה כתוצאה מהסלמה מקומית.

שינויים ביחסים המדיניים בין טורקיה וישראל עלולים להתרחש בקצב מהיר. המחקר מבקש להביט על פוטנציאל החיכוך לטווח ארוך יחסית, כדי לאפשר התכוננות לאירועי חיכוך. לפיכך, הוא מתמקד בגורמים משפיעים שאינם בהכרח החלטות אסטרטגיות בדרג המדיני ועוסק בעיקר בדפוסי פעולה אופרטיביים.

המחקר מתמקד בממד האווירי ובמזרח הים התיכון. ההתמקדות בממד האווירי נובעת מכך שהן ישראל והן טורקיה מפעילות כוח אווירי באותם אזורים. ההתמקדות במזרח הים התיכון נובעת מכך שזו זירת הפעילות המרכזית למפגש אפשרי בין כוחות ישראליים וטורקיים על רקע היקף הנוכחות שלהם באזור, להבדיל מצפון סוריה, למשל.

כדי לבסס את הסקירה הזאת, השתמשתי במקורות פתוחים וזמינים בשפה הטורקית ובשפות אחרות, בעיקר בצרפתית ובאנגלית. עליית טורקיה כגורם אזורי משמעותי והפעלת הכוח הטורקי במזרח הים התיכון גררו פרסומים רבים בנושא בטורקיה ומחוצה לה. כדי לבסס את המחקר, אספתי שני סוגים של מקורות: מקורות ראשוניים טורקיים שבהם הצהרות מדיניות, ספרים שחיברו מקבלי החלטות וראיונות בתקשורת עם אישים רלוונטיים בצמרת הטורקית. כמו כן, נשענתי על הספרות הקיימת ועל מחקרים וניתוחים של מומחים ממדינות שונות בסוגיות הרלוונטיות. מחקר זה משלב בין שני סוגי המקורות ומשווה, בין היתר, בין הצהרות פוליטיות והערכות לבין עמדות מומחים שונות ביחס להתפתחויות האחרונות.

במחקר ארבעה פרקים: הפרק הראשון עוסק ברובד האסטרטגי. הוא מתאר את העמדה הטורקית כלפי מזרח הים התיכון, את שורשיה ואת מרכיביה ומציין את השינויים שידעה עמדה זאת בעשור האחרון. תיאור העמדה הטורקית מתבסס בעיקר על מקורות טורקיים, וזאת כדי לשפוך אור על נקודת המבט הטורקית. הפרק השני של המחקר סוקר את הרובד האופרטיבי ועוסק בהפעלת הכוח האווירי הטורקי כפי שהיא באה לידי ביטוי בעשור האחרון ובלקחים שניתן ללמוד ממנה. הפרק השלישי בוחן את האתגרים האופרטיביים הטורקיים בעת הזו ובשנים הקרובות, אתגרים המגבילים את אופני הפעלת הכוח האווירי של טורקיה. הפרק הרביעי והאחרון דן במשמעות פוטנציאל החיכוך עם ישראל בממד האווירי מכמה נקודות מבט: ההקשרים האופרטיביים שבהם עלול להתפתח מפגש אווירי בעל פוטנציאל להסלמה מקומית, שאלת הסיבות למפגשים – יזומים או מקריים והמאפיינים הצפויים של ההתנהגות הטורקית בנסיבות אלה.

פרק א':

האסטרטגיה הטורקית במזרח הים התיכון

העמדה של טורקיה והאסטרטגיה שלה במזרח הים התיכון מבוססות על הגישה הטורקית המסורתית ועל עמדתו של רג'פ טאיפ ארדואן. הים האגאי ומזרח הים התיכון הינם אזורים בעלי חשיבות אסטרטגית ומשקל סמלי רב עבור טורקיה מאז הקמת הרפובליקה הטורקית ב-1923¹. בזירה זו מתרכזות שתי סוגיות ליבה במדיניות החוץ הטורקית: חלוקת הים האגאי עם יוון וסוגיית קפריסין. על אף שישנם חיבורים והשלכות הדדיות בין שתי סוגיות אלה, אופיין ומאפייניהן שונים. הסכסוך בין טורקיה ליוון מתמקד בעיקר בסוגיות הקשורות לריבונות שתי המדינות ובהגדרת הגבולות המשותפים ביניהן, ואילו מדיניות טורקיה כלפי קפריסין מושפעת גם מן הרובד האתני וממה שנתפס כצורך להציל חלק מן האומה, הקהילה הטורקית באי, רובד המוסיף עוצמה רגשית רבה לסוגיה.

הסכסוך עם יוון וסוגיית קפריסין נחשבו חיוניות למדיניות החוץ הטורקית לאורך השנים, תפיסה שהבטיחה המשכיות בנושאים אלה בקרב הממשלות הטורקיות המתחלפות, אולם למדיניות הטורקית הצטרף ממד נוסף בתקופת שלטונו של ראש ממשלת טורקיה והנשיא רג'פ טאיפ ארדואן אשר ריכז בהדרגה אך באופן מובהק את החלטות מדיניות החוץ הטורקית. עמדתו האישית השפיעה גם על התנהגות טורקיה במזרח הים התיכון. בסוגיות שבהן ישנה חפיפה מסוימת בין שני המהלכים, כגון בסוגיית הגז, חשוב להבדיל בין שני המקורות כדי להעריך טוב יותר את הגורמים העשויים להשתנות כשיעלה לשלטון משטר חדש באנקרה וימשיך לעצב את העמדה הטורקית.

¹ Kemal İnat, Muhittin Ataman, and Burhanettin Duran, eds., *Eastern Mediterranean and Turkey's Rights* (Ankara: SETA, 2020).

הסכסוכים בין טורקיה ליוון ולקפריסין

לב הסכסוך היווני-טורקי טמון בים האגאי.² בעקבות הסכמי לוזאן (1923)³ ופריז (1947)⁴ הועברו מרבית האיים בים האגאי לריבונות יונית, כולל איים הנמצאים בקרבת החוף הטורקי כגון האיים הדודקאנסיים והאי מאיס (קסטלוריוזו) אשר נמצא 130 ק"מ מזרחית לרודוס, אך רק כ-2 ק"מ מקו החוף הטורקי. מצב זה יצר חיכוך מתמשך בין טורקיה ליוון באשר לתיחום הימי ביניהן. ב-1982 הגיע האו"ם להסכמה על כללים לתיחום ימי במסגרת "אמנת האומות המאוחדות השלישית לחוק הים" (United Nations Convention on the Law of the Sea Unclos III).⁵ האמנה קובעת בעיקרון כי רוחב המים הטריטוריאליים יעמוד על 12 מייל ימי מן החוף, וכי לכל מדינה יוגדר אזור כלכלי בלעדי במרחק של 200 מייל ימי מחוף הים.⁶ יוון, בדומה לכ-170 מדינות בעולם, חתמה על האמנה, ואילו טורקיה, בדומה לארצות הברית ולישראל, לא חתמה עליה.

העמדות של טורקיה ויוון כיום נובעות מן המצב שנוצר בעקבות הסכמי לוזאן ופריז ואמנת האו"ם לחוק הים. יוון⁷ טוענת כי יש לה זכות להגדיר את המים הטריטוריאליים ואת האזור הכלכלי הבלעדי שלה לפי עקרונות חוק הים ומצביעה על כך שקיימת רציפות בין חופיה, האיים היווניים בים האגאי והאיים הדודקאנסיים במזרח הים התיכון, וזו מצדיקה את הגדרת רוב הים כאזור יוני. טורקיה⁸, לעומתה, פוסלת כל תיחום שלא יקבל את הסכמתה ומדגישה את המציאות המיוחדת בים האגאי ובמזרח הים התיכון, הן מבחינה היסטורית והן מבחינה גיאוגרפית, ולפיה טורקיה היא המדינה בעלת קו החוף הארוך ביותר באזור. לטענת אנקרה, קו חוף זה חייב לקבל משקל מכריע לעומת קו החוף של האיים השונים בכל ניסיון לתחם

² Stephen Mann, "The Greek-Turkish Dispute in the Aegean Sea: Its Ramifications for NATO and the Prospects for Resolution" (MA Thesis, Monterey, California, US Navy Naval Postgraduate School, 2001); Michael N. Schmitt, "Aegean Angst: The Greek-Turkish Dispute," *Naval War College Review* 49, no. 3 (1996): 42-72; Dider Ortolland, "The Greco-Turkish Dispute over the Aegean Sea: A Possible Solution?," [Diploweb.com](https://www.diploweb.com): la revue géopolitique, April 10, 2019, <https://www.diploweb.com/The-Greco-Turkish-dispute-over-the.html>; Jon M. van Dyke, "An Analysis of the Aegean Disputes under International Law," *Ocean Development & International Law* 36, no. 1 (February 16, 2005): 63-117, <https://doi.org/10.1080/00908320590909088>.
³ עותק מההסכם באנגלית ובצרפתית נמצא באתר האו"ם: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2028/v28.pdf>

⁴ <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2049/v49.pdf>

⁵ https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

⁶ בים התיכון אין המדף היבשתי נמשך מעבר לקו זה.

⁷ "Issues of Greek – Turkish Relations," Hellenic Republic – Ministry of Foreign Affairs, accessed February 6, 2023, <https://www.mfa.gr/en/issues-of-greek-turkish-relations/>.

⁸ Cağatay Erciyes, "Outstanding Issues in the Eastern Mediterranean and the Aegean Sea: Turkey's Views and Policies" (Bilateral Political & Maritime-Aviation-Border of Ministry of Foreign Affairs, February 13, 2020), https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/Outstanding-Issues-in-the-Eastern-Mediterranean-and-the-Aegean-Sea-Turkey-s-Views-and-Policies.pdf.

את הים. לפי תפיסה זאת, אין משמעות לטענה היוונית באשר לרציפות האיים היווניים. כמו כן, טורקיה מסרבת לפתור את הסוגייה באמצעות פסיקת בית דין בינלאומי ודורשת הסכם בין מדינות האזור כדרך היחידה לתחם את הים.

עד שנות האלפיים היה מוקד הסכסוך העיקרי הגדרת המים הטריטוריאליים בים האגאי. טורקיה התנגדה בתוקף לניסיונות היווניים להגדיר מים טריטוריאליים על בסיס עקרון 12 המייל הימי (לעומת שישה מייל ימי כיום) וראתה בהם ניסיון להפוך את הים האגאי ל"אגם יווני".⁹ ב-1995 הכריז הפרלמנט הטורקי על כל צעד יווני חד-צדדי באזור כקאזוס בלי (casus belli). חילוקי הדעות בין טורקיה ליוון הסלימו כמה פעמים בסוף המאה ה-20, בין היתר ב-1976, ב-1987 וב-1996 לתקריות אשר דרשו התערבות אמריקנית כדי למנוע עימות צבאי בין שתי המדינות.

אף על פי שבלב הסכסוך בין טורקיה ליוון עומד תיחום ימי, ישנו גם רובד אווירי למחלוקת בין שתי המדינות. ב-1931 הכריזה יוון על מרחב אווירי ברוחב של עשרה מייל ימי מקו החוף ומן האיים השונים מעל הים האגאי. הכרזה זו יצרה מצב יוצא דופן שלפיו אין הקבלה בין המרחב האווירי לגבול המים הטריטוריאליים. נוסף על כך, ב-1952, לאחר ועידה בהשתתפות נציגים יוונים וטורקים, הוחלט כי הרוב המוחלט של הים האגאי ישויך למרחב הפיקוח התעופתי (Flight Information Region) של אתונה.

סוגיה נוספת המעסיקה את טורקיה במזרח הים התיכון הינה סוגיית קפריסין⁹, אי שאוכלוסייתו מורכבת מרוב יווני וממיעוט טורקי. לאחר תום השלטון הבריטי ב-1960, הוקמה רפובליקת קפריסין כמדינה פדרלית שבה מתקיימות שתי הקהילות על בסיס הסכמי ציריך ולונדון שכללו את נציגי שתי הקהילות ואת טורקיה, את יוון ואת בריטניה כערבות להסכמים. לאחר הקמת הרפובליקה של קפריסין חוו תושבי האי סבבי אלימות. הממשלה והעם בטורקיה ראו בקהילה הטורקית באי חלק בלתי נפרד מהאומה הטורקית הנתון לסכנת השמדה. ב-1974, לאחר שהתחוללה הפיכה בקרב היוונים בקפריסין, פלשה טורקיה לצפון קפריסין בהסתמך על הזכויות שניתנו לה בהסכמי ציריך ולונדון ויצרה ישות פוליטית שבה התרכזו התושבים הטורקים. הרפובליקה הטורקית בצפון קפריסין הכריזה על עצמאות ב-1983, אך היא מוכרת על ידי טורקיה בלבד ותלויה עדיין כמעט לחלוטין ברצון הטוב של ממשלת אנקרה. על אף מאמצים להגיע להסדר מדיני באי שבמסגרתם הוגשה תוכנית על ידי המזכיר הכללי של האו"ם, קופי אנאן, ב-2004 נותרה קפריסין מחולקת מאז ועד היום.

⁹ Umut Uzer, *Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus* (I. B. Tauris, 2011); Harry Anastasiou, *The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict, and the Quest for Peace in Cyprus* (Syracuse: Syracuse University Press, 2008); C. H. Dodd, *The History and Politics of the Cyprus Conflict* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2010); Bill Mallinson, *Cyprus: A Modern History* (London ; New York: I.B. Tauris, 2005).

תגליות הגז והחרפת המתיחות

לטורקיה אין מקורות אנרגיה משלה, ולפיכך היא תלויה ביבוא¹⁰. מצב זה גרם למשברים כלכליים שונים לאורך ההיסטוריה הטורקית. בסוף שנות השמונים השקיעה הממשלה הטורקית בפיתוח תשתיות גז במדינה. החלטה זאת יצרה תלות משמעותית של טורקיה בספקיות גז, בין היתר ברוסיה. על אף ניסיונותיה של אנקרה לגוון את סוגי האנרגיה ואת מקורות האנרגיה, לא הצליחה טורקיה להתגבר על נקודת תורפה אסטרטגית זו שמשקלה אף גבר לאחר המלחמה באוקראינה¹¹.

תגליות הגז במזרח הים התיכון הובילו לעניין טורקי גובר באזור שמשאביו נדמו כפתרון אפשרי לבעיות האנרגיה של טורקיה. בד בבד, ניסתה טורקיה בעשורים האחרונים לחזק את מעמדה הבינלאומי תוך מיקום עצמי כ"האב" (hub) בין ספקיות הגז באסיה לצרכני הגז באירופה. תגליות הגז ושיתופי פעולה בתחום זה בין מדינות האזור עלולים ליצור תחליף לצנרת שהקימה טורקיה בשטחה.

תגליות הגז הובילו לקץ הסטטוס קוו בנושא התייחום הימי במזרח הים התיכון¹². הרצון להרוויח מן הגז החבוי במעמקי הים דחף מדינות שונות לנקוט צעדים חדשים כדי לשייך לעצמן חלק מהים וממשאביו. בתהליך זה, רפובליקת קפריסין יזמה את השינויים המשמעותיים ביותר¹³. ב-2004 העביר הפרלמנט הקפריסאי חוק המכריז על אזור כלכלי בלעדי על בסיס עקרון 200 מייל ימי. ניקוסיה גם חתמה על סדרה של הסכמים עם מדינות שכנות: הסכם עם מצרים ב-2003, עם לבנון ב-2007 ועם ישראל ב-2010.

¹⁰ Galip Dalay, "Turkey, Europe, and the Eastern Mediterranean: Charting a Way out of the Current Deadlock," *Brookings* (blog), January 28, 2021, <https://www.brookings.edu/research/turkey-europe-and-the-eastern-mediterranean-charting-a-way-out-of-the-current-deadlock/>; Ole Gunnar Austrvik and Gulmira Rzayeva, "Turkey in the Geopolitics of Natural Gas," M-RCBG Associate Working Paper (Harvard Kennedy School, September 2016), <https://www.hks.harvard.edu/centers/mrcbg/publications/awp/awp66>; Gareth Winrow, "Realization of Turkey's Energy Aspirations – Pipe Dreams or Real Projects?," Turkey Project Policy Paper (Center on the United States and Europe at Brookings, April 2014); Gulmira Rzayeva, "The Renewal of Turkey's Long Term Contracts: Natural Gas Market Transition or 'Business as Usual'?", *Energy Insight* (The Oxford Institute for Energy Studies, September 2020), <https://www.oxfordenergy.org/publications/the-renewal-of-turkeys-long-term-contracts-natural-gas-market-transition-or-business-as-usual/>.

¹¹ Rafiq Latta, "Ukraine War Complicates Turkey's Gas Challenge," *Energy Intelligence*, March 9, 2022, <https://www.energyintel.com/0000017f-6f8b-d81c-a9ff-ef8bad760000>.

¹² Roxana Andrei, "The Cyprus Issue and Natural Gas in the Eastern Mediterranean," *Geopolitical Monitor* (blog), September 2, 2019, <https://www.geopoliticalmonitor.com/the-cyprus-issue-and-natural-gas-in-the-eastern-mediterranean/>.

¹³ Ayla Gürel, Fiona Mullen, and Harry Tzimitras, *The Cyprus Hydrocarbons Issue: Context, Positions and Future Scenarios*, PCC Report 1/2013 (Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2013).

טורקיה התנגדה בחריפות לצעדים אלה וראתה בהם ערעור חד-צדדי של הסטטוס קוו.¹⁴ היא טענה שחלק מן האזורים שחולקו בין המדינות המעורבות שייך לטורקיה ולא הכירה בסמכותה של רפובליקת קפריסין לקבוע סוגיות הקשורות לריבונות בקפריסין. לאחר תקופה שבה הסתפקה אנקרה בדרישה להסכמה אזורית לכל ניסיון לתיחום ימי, היא הגדירה בעצמה את גבולותיו של אזור כלכלי בלעדי טורקי בהתאם לתפיסה שלפיה קו החוף הטורקי חשוב יותר מן האיים השונים, כולל קפריסין. לפי תפיסה זאת, האזור הכלכלי של האיים צריך להצטמצם סביבם. טורקיה אף חתמה בשנת 2011 על הסכם תיחום ימי עם רפובליקת צפון קפריסין אשר קבע גבול ימי בין שתי המדינות על בסיס העמדה הטורקית. צעדים אלה יצרו מצב שלפיו חלק גדול ממזרח הים התיכון נתון לתביעות מנוגדות וחופפות של טורקיה ורפובליקת צפון קפריסין מצד אחד ושל יוון ורפובליקת קפריסין מצד שני. התביעות תורגמו לחלוקת רישיונות קידוח על ידי טורקיה, רפובליקת קפריסין ועל ידי רפובליקת צפון קפריסין ובכללם רישיונות שהעניקה צפון קפריסין בסמוך לחופי דרום קפריסין.

למעשה, עמדתה של אנקרה השתנתה משמירה על הסטטוס קוו במזרח הים התיכון להגדרה שאפתנית של אזור כלכלי בלעדי. טורקיה אמצה גישה פרואקטיביות ואגרסיבית, ולאחר שנים שבהן צעד מאנקרה בא כתגובה לצעד מיוון או מדרום קפריסין, החלה טורקיה לקדם את האינטרסים שלה בצורה יזומה, בלי להמתין לצעד מן הצד השני.

התפתחויות באסטרטגיה ובאידיאולוגיה בטורקיה

השינויים בעמדת טורקיה ובהתנהגותה נובעים, בין השאר, מן ההערכה הטורקית לגבי התמורות האזוריות בעשור האחרון.¹⁵ טורקיה זיהתה את העלייה בחשיבותו של מזרח הים התיכון, את המעורבות הגדלה של המעצמות, את כניסתה של סין ואת התחזקות רוסיה.¹⁶ לפי התפיסה הרווחת בטורקיה זירה זו הפכה קריטית בעיני מנהיגים רבים. הערכה זאת השתלבה עם הרצון הטורקי להצהיר על טורקיה כמעצמה אזורית עצמאית. אחת ההשלכות העיקריות של מדיניות עצמאית זאת לאחר 2015 הייתה התקרבות לשחקנים חדשים באזור כגון רוסיה ואיראן.

¹⁴ Erciyes, "Outsanding Issues in the Eastern Mediterranean and the Aegean Sea: Turkey's Views and Policies."

¹⁵ Siri Neset et al., "Turkey as a Regional Security Actor in the Black Sea, the Mediterranean, and the Levant Region," CMI Report (Chr. Michelsen Institute, 2021), <https://www.cmi.no/publications/7820-turkey-as-a-regional-security-actor-in-the-black-sea-the-mediterranean-and-the-levant-region>.

¹⁶ Marc Pierini, "New Power Struggles in the Mediterranean," in *IEMed Mediterranean Yearbook* (IEMed, 2020), <https://www.iemed.org/publication/new-power-struggles-in-the-mediterranean/?lang=fr>; Asli Aydınbatas et al., "Deep Sea Rivals: Europe, Turkey, and New Eastern Mediterranean Conflict Lines," May 2020, https://ecfr.eu/special/eastern_med.

טורקיה אף זיהתה פתיחת מרחב פעולה בעקבות קריסתם של משטרים שונים במדינות ערב לאחר הטלתה שחוו מאז 2011 וניסתה לנצלו כדי להתבסס באזור.¹⁷ מבין כל זירות המאבקים הבין ערביים, זכתה סוריה לעניין טורקי מיוחד. הגבול המשותף בין שתי המדינות, נוכחותן של תנועות כורדיות וסלפיות עוינות לטורקיה שחלקן אף ביצע פיגועים בתוכה, מעורבות מעצמות רבות במלחמה בסוריה וגל הפליטים שהגיעו לטורקיה גרמו לאנקרה לראות בסוריה זירה חיונית.¹⁸ בזירות השונות התייצבה טורקיה לצד המחנה המכונה "האחים המוסלמים" ושיתפה פעולה בעיקר עם גורמים אזוריים המזוהים עם תנועה זאת:¹⁹ מיליציות איסלאמיסטיות בסוריה, האחים המוסלמים במצרים, קטאר במפרץ וממשלת ו"ההסכמה הלאומית" בלוב. אנקרה הצליחה למנף את ההתפתחויות האזוריות בהקשר לסכסוך שלה עם יוון והשיגה, למשל, הקפאה זמנית של יישום ההסכם בין מצרים ורפובליקת קפריסין כאשר האחים המוסלמים שלטו בקהיר.

העמדה הטורקית כלפי מזרח הים התיכון גם הושפעה רבות מתורת "המולדת הכחולה"²⁰ אשר אימץ השלטון הטורקי לאחר 2015 ולפיה האזור הכלכלי הבלעדי הטורקי, בהתאם לתביעות אנקרה, הוא חלק בלתי נפרד מן המולדת הטורקית ולכן על ממשלת טורקיה לראות בו סוגייה חיונית לריבונות המדינה ולהיאבק עליו בהתאם. תורה זאת נוצרה בקרב אדמירלים לשעבר²¹ ואימוצה על ידי ארדואן נובע מברית שכרת עם המפלגה הלאומנית הטורקית ומניסיונו להתפייס עם ההנהגה הצבאית.²² תורה זאת מאפשרת לארדואן לשתף פעולה עם הצבא, להעסיק אותו בזירות שמעבר לגבולות טורקיה, לחזק את מעמדו בתוך המערכת הפוליטית הטורקית ולפנות לקהל רחב יותר שאינו נמנה על קהל התומכים המסורתי שלו תוך ניצול הרגשות הלאומיים בחברה הטורקית.

¹⁷ Sinem Adar et al., "Visualizing Turkey's Foreign Policy Activism," Centre for Applied Turkey Studies, August 20, 2021, <https://www.cats-network.eu/topics/visualizing-turkeys-foreign-policy-activism>.

¹⁸ Francesco Siccardi, "How Syria Changed Turkey's Foreign Policy," Carnegie Europe, September 14, 2021, <https://carnegieeurope.eu/2021/09/14/how-syria-changed-turkey-s-foreign-policy-pub-85301>.

¹⁹ Hakkı Taş, "Erdoğan and the Muslim Brotherhood: An Outside-in Approach to Turkish Foreign Policy in the Middle East," *Turkish Studies*, June 13, 2022, <https://doi.org/10.1080/14683849.2022.2085096>.

²⁰ Aurélien Denizeau, "Mavi Vatan, the 'Blue Homeland': The Origins, Influence and Limits of an Ambitious Doctrine for Turkey," *Etudes de l'Ifri* (Ifri, April 2021).

²¹ Cem Gürdeniz, *Anavatanın Mavi Vatan'a* (Istanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021); Cihat Yaycı, *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye* (Istanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020).

²² Nil Satana, "The New Civil-Military Relations in Turkey," Middle East Institute, October 18, 2022, <https://www.mei.edu/publications/new-civil-military-relations-turkey>. Ryan Gingeras, "Blue Homeland: The Heated Politics Behind Turkey's New Maritime Strategy," *War on the Rocks*, June 2, 2020, <http://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/>.

“תורת המולדת הכחולה” ופיתוח נרטיב של “מלחמת שחרור” שנייה סביב ארדואן התחברו לדפוס רגשי נוסף הקשור למעמדה של טורקיה בעולם, המכונה “תסביך סוור”, על שם ההסכם אשר נחתם בין הכוחות המנצחים במלחמת העולם הראשונה לבין האימפריה העות'מנית המובסת. מאז, ישנו חשש מתמשך בקרב מקבלי ההחלטות בטורקיה שמדינתם נתונה בסכנה בשל ברית אפשרית נגדה בין שחקנים אזוריים ומעצמות עולמיות. המנהיגים הטורקים מצאו צידוק לחששם בחיבורים האזוריים שהתרחשו במזרח הים התיכון בעשור האחרון,²³ כגון הקשר בין ישראל, יוון ורפובליקת קפריסין, חיזוק היחסים בין ישראל למצרים, פורום הגז של מזרח הים התיכון,²⁴ הסכמי אברהם,²⁵ או הסכמי ההגנה אשר נחתמו בין יוון לצרפת וארצות הברית. יוזמות אלה המחישו לטורקיה את היווצרות ציר אנטי-טורקי הדורש תגובה חזקה שנועדה להגן על המולדת.

הסכם התיחום הימי, אשר נחתם בין טורקיה לממשלת ההסכמה הלאומית בלוב בדצמבר 2019,²⁶ מדגים את ריבוי הרבדים בסוגיית מזרח הים התיכון ואת התפיסה הטורקית הכוללת. בתמורה לתיחום אשר התבסס על העמדה הטורקית, הסכימה אנקרה לתמוך בממשלה הלווית במלחמת האזרחים במדינה. ההסכם בין אנקרה לטריפולי היווה גם נקודת חיבור בין מהלכים מדיניים שונים: התביעות הטורקיות במזרח הים התיכון קיבלו לראשונה אישור ממשלה המוכרת באו"ם. התמיכה הטורקית באחים המוסלמים שעמם הזדהתה ממשלת

²³ Nurşin Ateşoğlu Güney Korkmaz Vişne, “A New Alliance Axis in the Eastern Mediterranean Cold War: What the Abraham Accords Mean for Mediterranean Geopolitics and Turkey,” *Insight Turkey*, March 9, 2021, <https://www.insightturkey.com/articles/a-new-alliance-axis-in-the-eastern-mediterranean-cold-war-what-the-abraham-accords-mean-for-mediterranean-geopolitics-and-turkey>.

²⁴ Nael M. Shama, “Gas and Conflict in the Eastern Mediterranean,” Atlantic Council, February 19, 2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/gas-and-conflict-in-the-eastern-mediterranean/>; Meliha Benli Altunışık, “Turkey’s Eastern Mediterranean Quagmire,” Middle East Institute, February 18, 2020, <https://www.mei.edu/publications/turkeys-eastern-mediterranean-quagmire>.

²⁵ Zoltán Egeresi, “How the Abraham Accords Affected the Turkish Foreign Policy?,” *Turkeyscope* – Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, October 15, 2020, <https://dayan.org/content/how-abraham-accords-affected-turkish-foreign-policy>.

²⁶ Branislav Stanicek, “Turkey: Remodelling the Eastern Mediterranean Conflicting Exploration of Natural Gas Reserves” (European Parliamentary Research Service, September 2020); Paul Rivlin, “Turkey, Libya and the Mediterranean Carve Up,” *Iqtisadi* – Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, January 29, 2020, <https://dayan.org/content/turkey-libya-and-mediterranean-carve>; Ahmed Helal, “For Turkey, the Libyan Conflict and the Eastern Mediterranean Are Inextricably Linked,” *Atlantic Council* (blog), October 28, 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/for-turkey-the-libyan-conflict-and-the-eastern-mediterranean-are-inextricably-linked/>; Michaël Tanchum, “Libya, Energy, and the Mediterranean’s New ‘Great Game,’” *Elcano Royal Institute*, September 23, 2020, <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/libya-energy-and-the-mediterraneans-new-great-game/>; Galip Dalay, “Turkey’s Libya Policy: New Flexibility, New Goals,” *ISPI* (blog), May 27, 2021, <https://www.ispionline.it/en/publication/turkeys-libya-policy-new-flexibility-new-goals-30609>.

ההסכמה הלוּבית בטריפולי, קיבלה חיזוק. נקודת חיבור נוספת עם הממשלה בטריפולי נשענה על היריבות בין טורקיה לשכנותיה, יוון קפריסין, מצרים ואיחוד האמירויות אשר תמכו במתנגדי הממשלה בטריפולי.²⁷

תמונת מצב 2023

אוּוירת הפיוס אשר פוקדת את המזרח התיכון מאז שנת 2020, משפיעה גם על אנקרה.²⁸ כדי לצאת מבידודה המדיני הושיטה טורקיה יד לכמה מדינות במזרח התיכון בהן ערב הסעודית, איחוד האמירויות וישראל. הניסיון להדק את היחסים עם מצרים נחל הצלחה חלקית, והיו אף ניסיונות לנרמל את היחסים עם סוריה. הירידה במתיחות האזורית והתחושה באנקרה שהיא הצליחה לפרק או לפחות להחליש את הציר האנטי-טורקי, הובילו להתמתנות יחסית של העמדה הטורקית במזרח התיכון. גם המתח סביב סוגיית הגז התמתן. הממשלה הטורקית הכריזה על גילוי כמות משמעותית של גז באזור הכלכלי הבלעדי של טורקיה בים השחור, אזור שאין בו חילוקי דעות לגבי התייחסות הימי, והסיטה את תשומת לבו לזירה זאת.²⁹ לעומת זאת, השלכות המלחמה באוקראינה על שוק האנרגיה ועל נתיבי האספקה בין אסיה לאירופה חיזקו את העניין של טורקיה לשמש כ"האב" להעברת גז.

לעומת זאת, המשמעות הסמלית והלאומית של סוגיית קפריסין בדעת הקהל הטורקית ובהנהגה, השורשים העמוקים של הסכסוך בין טורקיה ליוון ו"תורת המולדת הכחולה" הובילו לכך שלא נוצרה רגיעה ביחסי טורקיה ויוון ולא חלה התמתנות בעמדת טורקיה בנושא.³⁰ להיפך, 2022 הייתה שנה מתוחה ביותר ביחסי יוון וטורקיה,³¹ גם בשל החשש של אנקרה

²⁷ Sümül Kaya, "La Stratégie Multisectorielle Turque En Libye : Porte d'entrée En Méditerranée Orientale et En Afrique," Etude (IRSEM, November 2022).

²⁸ Karel Valansi, "Turkey Has Flipped the Script on Its Regional Isolation. But Will It Amount to Real Change?," *Atlantic Council* (blog), October 12, 2021, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/turkey-has-flipped-the-script-on-its-regional-isolation-but-will-it-amount-to-real-change/>; Galip Dalay, "Middle East Policy Shows Turkey's New Desire for Allies," Chatham House, May 20, 2021, <https://www.chathamhouse.org/2021/05/middle-east-policy-shows-turkeys-new-desire-allies>; Yoel Guzansky and Gallia Lindenstrauss, "The Gulf Countries and Turkey: (Re-)Drawing the Map of Alliances in the Middle East," *INSS Insight*, May 2, 2022, <https://www.inss.org.il/publication/turkey-gulf-states/>; Burhanettin Duran, "Ortadoğ'u'da Normalleşmenin Geleceği ve Türkiye," in *Türk Dış Politikası Yıllığı 2021*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, and Mustafa Caner (İstanbul: SETA Yayınları, 2022), 11–36.

²⁹ Wayne C. Ackerman, "Turkey: A New Emerging Gas Player with Resources and Infrastructure," Middle East Institute, June 15, 2022, <https://www.mei.edu/publications/turkey-new-emerging-gas-player-resources-and-infrastructure>.

³⁰ Ryan Gingeras, "Dogfight Over the Aegean: Turkish-Greek Relations in Light of Ukraine," War on the Rocks, June 8, 2022, <https://warontherocks.com/2022/06/dogfight-over-the-aegean-turkish-greek-relations-in-light-of-ukraine/>.

³¹ "Turkey Violated Greek Airspace 11,000+ Times In 2022 – Even On Christmas And Other Holidays," *Greek City Times* (blog), December 28, 2022, <https://greekcitytimes.com/2022/12/28/>

מפני התקרבות אתונה לווינגטון על חשבונה.³² כך, השתנתה העמדה הטורקית כלפי מזרח הים התיכון בשנתיים האחרונות במרכיביה, אך לא בעוצמתה. מזרח הים התיכון נתפס עדיין בעיני אנקרה כאחד האזורים החשובים, תוך התמקדות גוברת בסכסוך עם יוון. הסכסוך בין אנקרה ואתונה הוא, למעשה, חלק ממכלול היחסים בין טורקיה למערב, וישנה השפעה הדדית של היחסים בין טורקיה ליוון על היחסים בין טורקיה לארצות הברית ולנאט"ו. התדרדרות הקשרים בין ווינגטון לאנקרה, אשר עלולה להתרחש בשל העמדה הטורקית האמביוולנטית באשר למלחמה באוקראינה, תשפיע גם על מזרח הים התיכון ועלולה להביא את טורקיה להסיר רסן.

ניתוח הגורמים המעצבים את המדיניות הטורקית במזרח הים התיכון מצביע על שני סוגי מניעים: אלה הקשורים לארדואן אישית ולתפיסתו המדינית ואלה המשפיעים על קבוצות רחבות יותר בטורקיה. כפי שצוין, מזרח הים התיכון נמצא בלב מדיניות החוץ הטורקית במשך שנים, והממשלות הטורקיות השונות אימצו עקרונות קו דומה בנושא זה, הרבה לפני עליית ארדואן. גם הרצון הטורקי ליהנות מתגליות הגז וההתנגדות לצעדים היווניים והקפריסאיים מקובלים על הרוב המוחלט במערכת הפוליטית הטורקית, מה שמסביר את ההצלחה של "תורת המולדת הכחולה". הרגש הלאומי בדעת הקהל הטורקי בא לידי ביטוי בהצלחת מפלגות לאומניות בבחירות האחרונות.

לכן, קרוב לוודאי שהעמדה הטורקית כלפי מזרח הים התיכון לא תשתנה עם חילופי השלטון, המתחים הבסיסיים צפויים להישאר בעינם וכך גם האסטרטגיה הטורקית באזור.

[turkey-violated-greek-airspace-2022/](https://www.trtworld.com/turkey/greece-violated-turkiye-s-airspace-waters-over-a-thousand-times-in-2022-60460); "Greece Violated Türkiye's Airspace, Waters over a Thousand Times in 2022," TRT World, September 4, 2022, <https://www.trtworld.com/turkey/greece-violated-turkiye-s-airspace-waters-over-a-thousand-times-in-2022-60460>.

³² Gallia Lindenstrauß, Christoph Becker, and Remi Daniel, "Between Erdogan, Mitsotakis, and Biden: The Evolving Ankara-Athens-Washington Triangle," *INSS Insight*, June 12, 2022, <https://www.inss.org.il/publication/turkey-greece-usa/>.

מדיניות הפעלת הכוח האווירי בטורקיה

צבא טורקיה הוא כלי מרכזי ביישום האסטרטגיה הטורקית ובתוכו ממלא חיל האוויר הטורקי תפקיד חשוב בכלל ובזירת הים התיכון בפרט. מטרת הפרק לאפיין את דרכי הפעולה הצבאיות של טורקיה ואת השפעתן על הממד האווירי ולזהות את העקרונות העומדים בבסיסן. במהלך הפרק ינתחו דרכי הפעולה בכמה הקשרים אופרטיביים ובהם השמירה על המרחב האווירי הטורקי, הלחימה בסוריה והחיכוך האווירי ככלי להעברת מסרים ולשיתוף פעולה עם גורמי כוח באזור. ניתוח הדוגמאות יהווה בסיס להסקת מסקנות על עקרונות המדיניות של הפעלת הכוח.

כחלק מהאסטרטגיה של טורקיה, נדרש הצבא הטורקי לפתח את עוצמתו ואת יכולותיו לפעול בלחימה סימטרית ובלחימה אסימטרית (מול התנועות הכורדיות) וכן לפעול בטווחים קרובים ורחוקים.³³ חיל האוויר הטורקי ופעילותו הושפעו במיוחד מהתגבשות התפיסה הצבאית. חיל האוויר הטורקי היה פעיל מאד לאורך השנים וצבר ניסיון מבצעי וניסיון בתרגילים עצמאיים ובתרגילים במסגרת נאט"ו.³⁴ הוא פעל באפגניסטן כחלק מכוחות נאט"ו באזור ובעיראק כשותף בקואליציה נגד דאע"ש. המבצעים האוויריים הטורקיים בשנים האחרונות מצביעים, מעבר ליישום מדיניות אסרטיבית יותר, על גוון דרכי הפעלת כוח בהתאם למטרה המדינית, לזירה ולסוג האויב או היריב של טורקיה.

הגנה על המרחב האווירי הטורקי

המשימה הראשונה של הצבא הטורקי, כפי שהוגדרה בחוקת המדינה, היא שמירה על עצמאות טורקיה ועל שלמותה. בחיל האוויר משימה זאת באה לידי ביטוי בשמירה על הריבונות בשמי טורקיה ובמניעת חדירתם של גורמים עוינים. בהקשר זה, האירועים בסוריה אשר זלגו לשטח הטורקי הגובל בה, הציבו בפני הכוחות הטורקיים אתגרים חדשים, בין השאר, בשל פעילות אווירית רוסית בקרבת הגבול עם טורקיה. הפלת המטוס הרוסי שחדר למרחב האווירי הטורקי בנובמבר 2015, היא דוגמה שממנה ניתן ללמוד על עקרונות הפעולה הטורקיים.

³³ Murat Yeşiltaş, "Deciphering Turkey's Assertive Military and Defense Strategy: Objectives, Pillars, and Implications," *Insight Turkey* 22, no. Summer 2020 (September 16, 2020): 89–114, <https://doi.org/10.25253/99.2020223.07>.

³⁴ Abdullah Şentürk, "Emekli Hava Korgeneral Nihat Kökmen: 'Milli Muharip Uçak Bağımsız Savunmanın Zeminidir,'" *M5 Savunma ve Strateji Dergisi*, October 2022, 28. "NATO Deployable Control Unit Supports Turkish-Led Live-Fly Exercise Anatolian Eagle 22," Allied Air Command Public Affairs Office, June 28, 2022, <https://ac.nato.int/archive/2022/nato-deployable-control-unit-supports-turkish-led-live-fly-exercise-anatolian-eagle-22.aspx>.

הרקע לתקרית היה מבצע רוסי אווירי בצפון סוריה שהחל חודשיים קודם. טורקיה התנגדה בחריפות למשטר אסד, ולכן לא ראתה בעין יפה את המבצע הרוסי. כמו כן, הממשלה הטורקית הביעה את דאגתה לגורלה של האוכלוסייה הטורקמנית שנפגעה מההפצצות הרוסיות. טורקיה הביעה רגישות גבוהה במיוחד למניעתן של חדירות כלי טיס לשטחה. הרגישות הטורקית לא החלה באירוע הפלת המטוס. אנקרה הזהירה את מוסקבה פעמים מספר באשר לקווים האדומים שלה, במיוחד בנושא המרחב האווירי. בראשית אוקטובר אירעו כמה תקריות שבהן מטוסים רוסיים חדרו למרחב האווירי הטורקי, ובחלקן אף התרחש מפגש בין מטוסים טורקיים ורוסיים.³⁵ בעקבות אירועים אלה התקיימה סדרה של מפגשים בין בכירים טורקיים לרוסיים כדי להגיע להסכמות על נהלים. בעשרים וארבעה בנובמבר 2015 הופל מטוס רוסי שחדר מעט לתחומה של טורקיה (כשני ק"מ) בדרכו להפציץ כוחות טורקמניים.³⁶ לטענת הממשלה הטורקית אשר פרסמה את הקלטות הקשר בין שני הצדדים,³⁷ הזהיר הצבא הטורקי את הטייסים הרוסים כי הם עומדים להיכנס למרחב האווירי הטורקי אך לא קיבל תשובה.

הנחישות הטורקית השיגה את מטרתה, וחדירות מטוסים רוסיים למרחב האווירי הטורקי לא נשנו לאחר ינואר 2016. טורקיה שילמה מחיר כבד על הפלת המטוס הרוסי כתוצאה מסנקציות כלכליות רוסיות שהשלכותיהן על הכלכלה הטורקית היו כבדות.

האירוע מהווה דוגמא מעניינת לדרכה של טורקיה להפעיל כוח כדי לקבע קווים אדומים. מחד גיסא, אנקרה נהגה בזהירות רבה לפני שהפעילה כוח. מאמצים רבים נעשו כדי למנוע חדירת מטוסים רוסיים לטורקיה, והם כללו מגעים בדרגים בכירים, אזהרות מראש ואזהרות בזמן אמת. ההתנהלות הטורקית במהלך החודשים, אוקטובר ונובמבר 2015, מלמדת על נכונותה של טורקיה להבליג במקרים רבים. גם אחר כך, בינואר 2016, חדרו מטוסים רוסיים למרחב הטורקי, וחיל האוויר הטורקי בחר שלא להגיב (ייתכן שהיה זה על רקע התגובה הרוסית החריפה והדיאלוג שנוצר לאחר הפלת המטוס). מאידך גיסא, הפלת המטוס הרוסי הצביעה על רצון טורקיה שלא להתפשר על הקווים האדומים שהציבה, גם אל מול מדינה חזקה כרוסיה, אחרי שחשה שעשתה די כדי למצוא פתרונות חלופיים.

³⁵ David Cenciotti, "Russian Su-30SM, Su-24 Violate Turkish Airspace. Flanker Locks on TuAF F-16 for +5 Minutes," *The Aviationist* (blog), October 5, 2015, <https://theaviationist.com/2015/10/05/russian-su-30sm-su-24-violate-turkish-airspace-flanker-locks-on-tuaf-f-16-for-5-minutes/>.

³⁶ John Lake, "Turkey's Air Power | Times Aerospace," *Times Aerospace*, accessed January 19, 2023, <https://www.timesaerospace.aero/features/defence/turkeys-air-power>; David Cenciotti, "Updated: Turkey Has Just Shot down a Russian Sukhoi Su-24 near the Border with Syria," *The Aviationist* (blog), November 24, 2015, <https://theaviationist.com/2015/11/24/ruaf-su-24-shot-down-by-turkey/>.

³⁷ David Cenciotti, "Here's the Alleged Audio of the Turkish Air Force Warning the Russian Su-24 before Downing It," *The Aviationist* (blog), November 24, 2015, <https://theaviationist.com/2015/11/24/audio-tuaf-warns-ruaf-su-24/>.

חיל האוויר הטורקי בסוריה

בשנים האחרונות נלחמת טורקיה בשני סוגי אויבים בסוריה: צבא אסד ותנועות גרילה שחלקן פרוסות גם בצפון עיראק. כנגד שני סוגי אויבים אלה שימש חיל האוויר הטורקי כלי מרכזי בפעילות הצבאית הטורקית. בהתאם למטרות המחקר, לא נעסוק בניתוח מפורט של הפעילות ההתקפית הטורקית אלא בנגזרותיה ובהשפעתן על חיכוך אפשרי עם חיל האוויר הטורקי מחוץ לגבולות טורקיה.

הפעלתו של חיל האוויר הטורקי כוללת כמה דפוסי פעולה. ראשית, פעילות ממושכת בעצמות נמוכה יחסית של כטב"מים לשם איסוף מודיעין ותקיפה של כוחות גרילה, בעיקר באזורים הרריים שקשה להפעיל בהם כוחות קרקע.

שנית, מבצעי תקיפה קצרים אך נרחבים, לדוגמה, מבצע לילי בנובמבר 2022 שבו תקף חיל האוויר הטורקי כ-90 יעדים בסוריה ובעיראק עד עומק של כ-120 ק"מ מן הגבול הטורקי, תוך הטסת עשרות מטוסי קרב בשילוב עם כטב"מים.³⁸

לבסוף, חיל האוויר הטורקי פעל גם בלחימה אינטנסיבית יחסית, כפי שאירעה בפעילות נגד הצבא הסורי במבצע "מגן האביב", בין העשרים ושבעה בפברואר לשישה במרס 2020. המבצע החל בעקבות הפצצה סורית (וככל הנראה גם רוסית) על בסיס טורקי בצפון סוריה שבה נהרגו 34 חיילים טורקים,³⁹ אשר שהו בסוריה כחלק מהמעורבות של טורקיה לטובת תנועות המורדים. במסגרת המבצע הפעילה סוריה בין היתר כטב"מים בהיקף נרחב לתקיפת כוחות יבשה סוריים וכן מערכות הגנה אווירית סוריות. מבצע זה נחשב ליישום מוצלח של הטקטיקה הטורקית בהפעלת כטב"מים, תוך הישענות על כמות גדולה של כלים שנועדו להתיש את מערכות האויב ולפצות על מגבלותיהם המבצעיות של אותם כלים.

³⁸ Nihat Kökmen, "Pençe-Kılıç Hava Harekatı Üzerine Bazı Gözlemler," Edam, November 23, 2022, <https://edam.org.tr/pence-kilic-hava-harekatı-uzerine-bazi-gozlemler/>; Necdet Ozcelik, "Why Turkey Is Changing Tactics in Syria and Iraq," Middle East Eye, December 14, 2022, <http://www.middleeasteye.net/opinion/turkey-syria-iraq-tactics-changing-why>. Can Kasapoğlu, "Pençe – Şimşek ve Pençe – Yıldırım Harekatı: Askeri-Stratejik ve Jeopolitik Analiz," Edam, April 26, 2021, <https://edam.org.tr/pence-simsek-ve-pence-yildirim-harekatı-askeri-stratejik-ve-jeopolitik-analiz/>.

³⁹ Can Kasapoğlu and Sine Özkardeşin, "Drone Warfare: Drone Wars, Defense Economics and Turkey's Way," Foreign Policy and Security (Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi EDAM), May 18, 2022, 25–26, <https://edam.org.tr/en/drone-warfare/>; Paul Iddon, "Turkey's Effective Drone Campaign over Syria's Idlib," *Ahval*, March 12, 2020, <https://ahvalnews.com/turkey-drones/turkeys-effective-drone-campaign-over-syrias-idlib>; Alex Gatopoulos, "Turkey's Drones and a New Way of War," Al Jazeera, March 3, 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/3/3/battle-for-idlib-turkeys-drones-and-a-new-way-of-war>.

חינוך יזום באוויר נאמצעי להעברת מסרים

חיל האוויר הטורקי משמש כלי בידי ממשלת טורקיה שבאמצעותו היא מאותתת לשכנותיה ומגינה על מה שהיא רואה כאינטרסים ריבוניים שלה. הזירה העיקרית לפעילות זאת הינה מזרח הים התיכון והים האגאי. פעולות אלה כוללות יירוט מטוסים, יירוט מסוקים והפעלת מערכות הגנה אווירית.

כדי להפגין התנגדות למדיניות היוונית באשר לכללי הטיסה בים האגאי, חיל האוויר הטורקי מסרב להיענות לדרישות היווניות להודיע מראש לפקחי מרחב הפיקוח התעופתי של אתונה על תנועת מטוסי קרב טורקיים. מטוסים טורקיים נכנסים לעיתים קרובות לתחום שבין קו עשרה מייל ימי לקו שישה מייל ימי כדי להדגיש שטורקיה אינה מכירה בריבונות היוונית במרחב זה. יוון מגנה פעילויות אלה, אך מבדילה בין הפרה (violation) של המרחב האווירי היווני לבין חריגה (transgression) מכללי מרחב הפיקוח התעופתי (FIR) היווני, אף שאתונה מגיבה בדרך דומה לשני סוגי הפעילויות. חיל האוויר היווני מגיב לפעילות הטורקית בהזנקת מטוסים ליירוט. לאורך השנים התפתחו כללים לתקריות אלה, והן מתגלגלות בדרך כלל לקרבות אוויריים מדומים (mock dogfight).⁴⁰ אירועים מסוג זה התרחשו לעיתים קרובות יותר בעשור האחרון.

האחד בפברואר 2023 משמש דוגמה עכשווית טובה למאפיינים של תקריות אוויריות. באותו יום חדרו, לטענת היוונים, כעשרים מטוסים טורקיים חמושים למרחב האווירי היווני (לרצועה שבין שישה מייל ימי לעשרה מייל ימי). מטוסים יוונים הוזנקו ליירוט, והתפתח מפגש.⁴¹ אירועים דומים מתרחשים גם בכיוון ההפוך, כך באפריל 2022 טענה טורקיה כי חיל האוויר היווני חדר למרחב האווירי הטורקי שלושים פעמים בתוך שבועים ושתיים שעות והודיעה כי חיל האוויר הטורקי הגיב לכל חדירה.⁴²

דוגמה נוספת היא יירוט כלי טיס שבו טסו בכירים יוונים. באפריל 2018, כמה שעות לאחר שראש ממשלת יוון ערך סיור באיים יוונים במזרח הים התיכון בחברת הרמטכ"ל, המסוק אשר הטיס אותם הועסק על ידי שני מטוסים טורקיים אשר דרשו מהטייס שיעדכן אותם על

⁴⁰ David Cenciotti, "Video Released by The Hellenic Air Force Shows Turkish F-16 'Engaged' by Greek Mirage 2000 Over Aegean Sea," *The Aviationist* (blog), May 5, 2020, <https://theaviationist.com/2020/05/05/video-released-by-the-hellenic-air-force-shows-turkish-f-16-engaged-by-greek-mirage-2000-over-aegean-sea/>; Tasos Kokkinidis, "Mock Dogfight Between Greek, Turkish Jets Captured in Dramatic Video," *GreekReporter.Com* (blog), May 5, 2020, <https://greekreporter.com/2020/05/05/mock-dogfight-between-greek-turkish-jets-captured-in-dramatic-video/>.

⁴¹ "No End to Airspace Violations by Turkey," *eKathimerini.com*, February 2, 2023, <https://www.ekathimerini.com/news/1203702/no-end-to-airspace-violations-by-turkey/>.

⁴² "Turkey Accuses Greek Jets of Violating Airspace," *The Defense Post* (blog), April 29, 2022, <https://www.thedefensepost.com/2022/04/29/turkey-greek-jets-violation-airspace/>.

פרטי הטיסה. חיל האוויר היווני הזניק בתגובה שני מטוסי קרב, והאירוע הסתיים.⁴³ במאי 2020 יירטו שני מטוסי קרב טורקיים מטוס שבו טסו שר ההגנה היווני והרמטכ"ל.⁴⁴

סוג אחרון של תקריות הוא נעילה או הפעלה של מערכות הגנ"א היווניות נגד מטוסים טורקיים. באפריל 2018, במהלך תקופה מתוחה בין שתי המדינות, ירה הצבא היווני יריות אזהרה של נותבים לעבר מטוס טורקי אשר התקרב בגובה נמוך לאי הו, בגבול היווני-טורקי בים האגאי. לאחר בדיקה התברר שהמטוס לא חדר למרחב האווירי היווני.⁴⁵ באוגוסט 2022 האשימה ממשלת טורקיה את יוון כי מערכת ה-S300 היוונית הפרוסה בכרתים נעלה על מטוסים טורקיים.⁴⁶

בפעולות אלה המדינות הטורקית (והיוונית) מדגישה את ההימנעות מהפעלת אש, וממקדת את הפעילות בהעברת מסר תקיף תוך סיכון מינימלי. עם זאת, כמה תקריות בעבר הסתיימו באורח קטלני, כמו בהתנגשות שאירעה בשנת 2006 בין מטוס יווני למטוס טורקי בזמן קרב אווירי.⁴⁷

חיל האוויר הטורקי מגוון את הכלים שהוא מפעיל כדי להטריד את יוון, ומפעיל כטב"מים.⁴⁸ תכלית ההפעלה כוללת, כנראה, איסוף מודיעין וכן הטרדה. גנרל יווני תיאר את פעילויות הכטב"מים הטורקיים בים האגאי ובמזרח הים התיכון כ"כאב ראש" והתלונן על טיסות של כטב"מים טורקיים מעל איים יווניים בגבהים שונים כמה פעמים ביום, בין היתר, כדי לאסוף מידע על תנועות הספינות היווניות ועל מערכות ההגנה הפרוסות באיים.⁴⁹

⁴³ "Turkish Fighter Jets Harass Tsipras's Helicopter," *eKathimerini.com*, April 17, 2018, <https://www.ekathimerini.com/news/227758/turkish-fighter-jets-harass-tsipras-helicopter/>.

⁴⁴ Vassilis Nedos, "Turkish Fighters Harass Greek Helicopter Carrying Defense Minister," *eKathimerini.com*, May 3, 2020, <https://www.ekathimerini.com/news/252276/turkish-fighters-harass-greek-helicopter-carrying-defense-minister/>.

⁴⁵ AFP, "Greece Fires Warning Shots at Turkish Helicopter in Aegean Sea," *The Defense Post* (blog), April 10, 2018, <https://www.thedefensepost.com/2018/04/10/greece-warning-shots-turkey-helicopter-aegean-sea/>.

⁴⁶ "Greece's S-300 Air Defense System Harassed Turkish F-16 Jets: Sources," *Anadolu Ajansı*, accessed February 8, 2023, <https://www.aa.com.tr/en/europe/greeces-s-300-air-defense-system-harassed-turkish-f-16-jets-sources/2671080>.

⁴⁷ Cem Doğut, "Two Sides of the Aegean Military Balance of Turkish and Greek Air Forces in the Region," *Defence Turkey*, November 2020, <https://www.defenceturkey.com/en/content/two-sides-of-the-aegean-military-balance-of-turkish-greek-air-forces-in-the-region-4236>.

⁴⁸ Merve I. Dilek, "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi: İnsansız Hava Araçları," in *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, ed. Abdullah Erboğa (Ankara: SETA Kitapları, 2019), 106–94.

⁴⁹ Yorgo Kirbaki, "Turkish Drones Causing Concern for Athens, Says Retired Greek General," *Hürriyet Daily News*, February 4, 2022, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-drones-causing-concern-for-athens-says-retired-greek-general-171248>.

הגם שחיכוך יזום בתווך האווירי הוא כלי טורקי בעיקר נגד יוון, אימצה טורקיה שיטה זו גם כלפי ישראל. ב-2010 התקרבו מטוסי קרב טורקיים למרחב האווירי הישראלי, וב-2012 הזניקה טורקיה מטוסי יירוט מול מטוס ישראלי, בטענה שחדר למרחב האווירי הצפון קפריסאי.⁵⁰

נוכחות ימית משפיעה בתווך האווירי

אנקרה פיתחה צי של ספינות קידוח שאותן שלחה לים התיכון בליווי ספינות צבאיות. בחירת מיקום הקידוח וכן עיתוי המשימה הם דרכה של אנקרה לאותת על רצונה להסלים או להרגיע את המצב. בשנות ה-2010, התקרבו ספינות טורקיות יותר ויותר לאזורים שקפריסין הגדירה, אזור כלכלי בלעדי, ואף הגיעו לחוף הדרום קפריסאי. לנוכחות בים ישנן גם השלכות על המרחב האווירי. לספינות הצי הטורקי יכולת נ"מ מוגבלת, אך לעתים כטב"מים מלווים את הספינות האזרחיות והצבאיות של טורקיה במזרח הים התיכון כמעטפת לאיסוף מודיעין.

הטי-סי-ג'י אנדולו, (TCG Anadolu), הספינה החדשה ביותר בצי הטורקי שנכנסה לתפקיד ב-2023, מוצגת על ידי הממשלה הטורקית כפלטפורמה שממנה ניתן יהיה להפעיל מסוקי קרב וכטמב"מים מתקדמים, בדרך כזו משפיעה הפריסה הימית הטורקית במזרח הים התיכון על המרחב האווירי בזירה.

פריסת נוכחות טורקיים במרחב הים התיכון

מדיניות הקידום של טורקיה כמעצמה אזרחית הובילה להקרנת הכוח הצבאי הטורקי בזירות שונות. במסגרת זו הוקם בסיס טורקי בקטאר המפעיל יכולות אוויריות וימיות,⁵¹ הוקם בסיס בסומליה המשמש גם להדרכה, אך כנראה גם ללהפעלת כטב"מים טורקיים,⁵² ומתוכנן שדרוג שדה תעופה בצפון קפריסין לבסיס כטב"מים טורקי.⁵³

הפריסה הטורקית הבולטת ביותר בשנים האחרונות מבין המדינות שאינן גובלות בטורקיה, היא בלוב. פריסה זו התרחשה בשל העניין שמגלה טורקיה בתמיכת האחים המוסלמים ובשל האינטרס הטורקי בהסכם תיחום ימי עם ממשלת לוב אל מול צבאו של המרשל הפטאר,

⁵⁰ Daren Butler, "Turkey Says Israeli Plane Violates N.Cyprus Airspace," *Reuters*, May 17, 2012, sec. Oil & Gas Drilling, <https://www.reuters.com/article/turkey-israel-cyprus-idUSL5E8GHCQL20120517>.

⁵¹ Metin Gurcan, "Turkey's Military Base in Qatar to Expand with Air, Naval Elements," *Al Monitor*, August 20, 2019, <https://www.al-monitor.com/originals/2019/08/turkey-qatar-military-cooperation-expand-with-air-naval.html>.

⁵² "Turkey Sets up Largest Overseas Army Base in Somalia," *Al Jazeera*, October 1, 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/1/turkey-sets-up-largest-overseas-army-base-in-somalia>.

⁵³ Engin Yüksel, "Turkey's Interventions in Its near Abroad: The Case of Northern Cyprus," *CRU Policy Brief* (Clingendael Netherlands Institute of International Relations, May 2022).

שנהנה מתמיכתה של איחוד האמירויות אשר סיפקה לו כטב"מים סיניים (Wing Loong II), מערכות הגנ"א (Pantsir) ומטוסי קרב מתקדמים, פרסה טורקיה הגנה אווירית סביב אזורים רגישים שכללה סוללות הוק (MIM-23), מערכות טורקיות (Hisar) ומערכות לוחמה אלקטרונית (Koral). טורקיה שלחה כוחות להפעלת כטב"מים טורקיים בלוב שפעלו בדרך דומה למבצע נגד צבא אסד, תוך ניסיון להתיש את מערכות האויב, גם במחיר אבדות. כמו כן, הציבה מול חופי לוב ספינות טורקיות בעלות יכולות נ"מ ופטרולי F16 מעל הים אשר המריאו משדה אסקישהיר שבטורקיה. כך נוצרו אזורים מוגנים מפני תקיפות אוויריות. הצבא הטורקי הצליח לבנות גשר ימי ואווירי בין טורקיה ללוב אשר אפשר לו לעמוד במשימתו.⁵⁴ הניצחון הטורקי גם אפשר לאנקרה להתפרס בכמה בסיסים בלוב, כולל אל-וואטייה.

סיכום

בשנים האחרונות הופעל חיל האוויר הטורקי במשימות מבצעיות מגוונות כחלק מן המדיניות האסרטיבית של טורקיה. ישנן כמה קבוצות של פעולות אופייניות לטורקיה בתווך האווירי: הגנה על שמי טורקיה, תקיפות אוויריות בזירות קרובות, יצירת חיכוך יזום בתווך האווירי כחלק מהעברת מסרים, נוכחות ימית עם היבטים אוויריים והפעלת כוחות אוויריים במסגרת כוח משלוח.

המאפיינים של הפעילויות מלמדים על כמה דפוסי פעולה:

1. טורקיה מגלה נחישות רבה כלפי אויביה, לרבות מדינות אחרות, בכל הקשור להפעלת כוח אווירי להגנה על האינטרסים שלה כפי שהדבר בא לידי ביטוי בנכונותה לפעול בהגנה על שמי טורקיה, בפעולות נגד יוון ובתגובות כלפיה.
2. לצד נחישות, טורקיה מגלה זהירות רבה מאוד בכל הקשור לסכנת ההסלמה בעקבות אירועי חיכוך עם חילות אוויר מבוססים. הפעלת כוח קטלני היא צעד שיגיע, ככל הניתן, לאחר שימוש בערוצי דיאלוג, כפי שקרה בהפלת המטוס הרוסי. החיכוך עם יוון שהגיע לכדי מפגשים רבים באוויר, מלמד על פיתוח כללי משחק ברורים שמתחמים את השלכות התוקפנות, (לא ברור אם וכיצד פועלים ערוצי התקשורת בין טורקיה ליוון כדי למנוע הסלמה בלתי רצויה).
3. טורקיה מגוונת את הכלים שהיא מפעילה באותן משימות. היא משלבת מטוסים, מערכות הגנה אווירית ובשנים האחרונות גם כטב"מים בשיעור הולך וגדל.
4. טורקיה מגבירה את נוכחותה בסביבה. במזרח הים התיכון, נוכחות זו כוללת סיורי מטוסים, סיורי כטב"מים, ופעילות ימית המלווה באמצעים בתווך האווירי — ספינות עם נ"מ או טיסות כטב"מים. בזירות לחימה יבשתיות, כמו בצפון סוריה, טורקיה מפעילה כדבר

⁵⁴ Can Kasapoğlu and Emre Kürşat Kaya, "Vatiye Hava Üssü Saldırısı: Açık-Kaynaklı İstihbarat Analizi ve Siyasi-Askeri Değerlendirme," Edam, July 8, 2020, <https://edam.org.tr/vatiye-hava-ussu-saldirisi-acik-kaynakli-istihbarat-analizi-ve-siyasi-askeri-degerlendirme/>.

שבשגרה כטב"מים ולעתים גם גיחות מטוסים לעומק של עשרות ק"מ ואף יותר מגבול טורקיה. לעתים נדירות יותר, טורקיה עשויה להפעיל כלים שיש להם השפעה על התווך האווירי (מטוסים, כטב"מים, ספינות עם נ"מ ומערכות הגנה אווירית) כחלק מכוחות משלוח. מכאן ששישנו סיכוי להיתקל בנוכחות אווירית טורקית גם הרחק מגבול טורקיה.

האתגרים העומדים בפני חיל האוויר הטורקי

חיל האוויר הטורקי ניצב כעת בפני אתגרים משמעותיים אשר מעמידים בסימן שאלה את יכולותיו הצבאיות המעשיות. כמה פרשנים טורקים מציגים תמונת מצב ותחזיות קודרות על חיל האוויר⁵⁵ עד כדי הגדרת העשור הנוכחי כ"קשה ביותר" עבור החיל.⁵⁶ טורקיה אומנם הפעילה בעשור החולף את חיל האוויר בהיקף נרחב למשימות לחימה באזורים שונים והקימה מערך כטב"מים נרחב ואפקטיבי, אולם היא עדיין מתמודדת עם שני פערים מרכזיים ביכולותיה הצבאיות בתווך האווירי: היעדר הגנה אווירית ארוכת טווח ומודרנית והיעדר מענה להתיישנות סד"כ הקרב עם הוצאת טורקיה מתוכנית ה-F-35. אף שממשלת טורקיה מציגה את התעשייה הלאומית כפתרון לכל הבעיות, תעשייה זו מראה סימני חולשה המעוררים ספקות באשר ליכולותיה בטווח הבינוני-ארוך (פירוט על התעשייה הטורקית מופיע בנספח).

הגנה אווירית ארוכת טווח

סוגיית ההגנה האווירית ארוכת הטווח נגד טילים בליסטיים ונגד מטוסים שבה ומעסיקה את מנהיגי טורקיה בשלושים השנים האחרונות.⁵⁷ עם התחזקותם של שחקנים אזוריים כאיראן וכעיראק של סדאם חוסיין שפיתחו מערכי טילים בליסטיים כבר לפני כשלושים שנה, חשה אנקרה שאין בידיה כלים להתמודד עם האיום המתפתח. כפתרון ביניים פנתה טורקיה לבעלות בריתה בנאט"ו ודרשה מהן לפרוס מערכות טק"א, אך הסוגייה יצרה אי-הבנות רבות בין הצדדים וחשיבותה גברה בשל המלחמה בעיראק ובשל מלחמת האזרחים בסוריה. ככלל, על אף שנאט"ו ניאותה בעשור החולף להעביר מערכות לטורקיה (בעיקר פטריוט), זו חשה שצרכיה הביטחוניים אינם מקבלים מענה הולם.

⁵⁵ Burak Bekdil, "The Turkish Air Force: Flying into the Abyss?," BESA Center Perspective Paper (Begin-Sadat Center for Strategic Studies, January 21, 2021), <https://besacenter.org/turkey-air-force-sanctions/>; Alba Sanz, "The Decline of the Turkish Air Force," Atalayar, July 8, 2021, <https://atalayar.com/en/content/decline-turkish-air-force>.

⁵⁶ Can Kasapoğlu, "Türk Hava Gücünün En Zor On Yılı: Hava Harp Trendleri, Tehdit Ortamı Analizi ve Türk Hava Kuvvetleri'nin 5. Nesil Geleceği," *Dış Politika ve Güvenlik (Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi EDAM)*, January 18, 2021, <https://edam.org.tr/turk-hava-gucunun-en-zor-on-yili-hava-harp-trendleri-tehdit-ortami-analizi-ve-turk-hava-kuvvetlerinin-5-nesil-gelecegi/>.

⁵⁷ Bekir İlhan, "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi: Füze Sistemleri," in *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, ed. Abdullah Erboğa (Ankara: SETA Kitapları, 2019), 196–251; Mustafa Kibaroglu, "Between a Rock and a Hard Place: How to Make Sense of Turkey's S-400 Choice?," *Insight Turkey* 22, no. 3 (2020): 161–82.

במסגרת רצונה להיות עצמאית יותר החלה אנקרה בתהליך רכישה של מערכת הגנה עצמאית משלה. ב־2009 פורסם מרכז לרכישת מערכת כזו (long range air and missile defense) T-Loramids (system –).⁵⁸ הקריטריונים לבחירת המערכת היו, לצד יעילות ועלות, גם מהירות אספקה ההצטיידות והעברת טכנולוגיות כדי לאפשר ייצור חלקי בטורקיה. המערכות שהוצעו לטורקיה היו פטריוט (Patriot) מארצות הברית, אס-300 (S-300) מרוסיה, אף-די 2000 (FD-2000) מסין וסאמפ/טי (SAMP/T) מצרפת ומאיטליה. ב־2013 הודיעה אנקרה כי בחרה בהצעה הסינית. החלטה זאת יצרה סכסוכים בין טורקיה לבעלות בריתה בנאט"ו, ובמיוחד ארצות הברית, אשר טענו כי אי אפשר לשלב מערכת סינית עם מערכות נאט"ו, וכי ישנה סכנה לדליפת מידע לסין. לחץ אמריקאי ואי־הבנות לגבי העברת הטכנולוגיה מסין הובילו לביטול העסקה עם סין ב־2015.

המתיחות בין טורקיה למערב החמירה באותן שנים בשל המדיניות האסרטיבית יותר של אנקרה וחילוקי דעות באשר למלחמה בסוריה, במיוחד מול התנועות הכורדיות במדינה. החלטת מדינות נאט"ו ב־2015 להפסיק את פריסת פטריוט בטורקיה חידדה את הצורך הטורקי בעצמאות.

על רקע התחממות היחסים בין רוסיה וטורקיה, לאחר פתרון המשבר סביב הפלת המטוס הרוסי ותמיכתו של פוטין בארדואן לאחר ניסיון ההפיכה באנקרה ביולי 2016 התניעה טורקיה את תהליך רכישת אס-400 (S-400). ב־2017 חתמה טורקיה על חוזה לרכישת שתי סוללות, וב־2019 הגיעה הסוללה הראשונה. נוסף על התועלת המבצעית הפוטנציאלית, שאפה טורקיה שהיכרות עם המערכת תסייע לה ללמוד טכנולוגיות רלבנטיות לפיתוח מערכת טק"א "סיפר" (SIPER) מתוצרת טורקית (פירוט בנספח).

אולם התפוקה המבצעת לא התממשה כמצופה. לאחר מסירת הסוללה הראשונה לטורקיה הטילה ארצות הברית סנקציות נגדה,⁵⁹ ובכללן אמברגו על אמל"ח וסנקציות נגד התעשייה הביטחונית הטורקית וראשיה. בעקבות זאת טורקיה הבטיחה שלא לחבר את המערכת הרוסית למערך ההגנה, ועד כה טרם נפרסו המערכות מבצעית. על אף התגובה הטורקית, ארה"ב טרם הסירה את הסנקציות, ואליהן גם נוספו עוד סנקציות של מדינות במערב בשל הפעילות הטורקית בצפון סוריה ובשל המלחמה בנגורנו קרבאך.

מעבר לכך, ישנם גם פערים מבצעיים המגבילים את יכולת ההגנה הטורקית אם המערכת תופעל על אף הנסיבות: פער גדול בסד"כ הדרוש להגנה כל עוד ההצטיידות מוגבלת לשתי

⁵⁸ Can Kasapoğlu, "The Military Strategic Rationale of Turkey's T-Loramids Project and the Eurosam Offer," Recherches et Documents (Fondation pour la Recherche Stratégique, August 29, 2014), <https://www.frstrategie.org/en/publications/recherches-et-documents/military-strategic-rationale-turkey-s-t-loramids-project-and-eurosam-offer-2014>.

⁵⁹ Michaël Tanchum, "Turkey's Purchase and the Path to a Post-American Alliance Architecture," The Turkish Analyst, April 22, 2019, <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/621-turkeys-purchase-and-the-path-to-a-post-american-alliance-architecture.html>.

סוללות ופער ביכולת לחבר בין המערכות הרוסיות למערך ההגנה המותאם לסטנדרט נאט"ו. בשורה התחתונה, הפער ביכולת ההגנה האווירית של טורקיה נותר בעינו.

התיישנות סד"כ הקרב

עמוד השדרה של סד"כ מטוסי הקרב בטורקיה כולל כמאתיים וחמישים מטוסי F-16, רובם בלוק 40 או 50.⁶⁰ טורקיה שאפה להחליף את מטוסי ה-F-16 המיושנים במטוסי F-35 כדי שיהוו את חוד החנית של חיל האוויר. היא אף הייתה אמורה למלא תפקיד חשוב בייצור מטוסי F-35 והשקיעה כמיליארד דולר בתוכנית, אולם במסגרת הסנקציות האמריקניות היא הוצאה מתוכנית ה-F-35. הוצאת טורקיה מתוכנית ה-F-35 הביאה את חיל האוויר הטורקי למצב שבו הוא אינו מסוגל לחדש את סד"כ הקרב ומחמיץ הזדמנות להשתדרג ממטוסי דור 4 למטוסי דור 5.⁶¹

מצב זה מדאיג את טורקיה במיוחד בשל המטוסים המתקדמים שבהם הצטיידו מדינות בסביבתה: לישראל F-35, למצרים מטוסי ראפאל, לסעודיה מטוסי F-E15 וטיפון, ואיראן במגעים מתקדמים עם רוסיה לרכישת Su-35. בעיני הטורקים, יחסי הכוחות לעומת יוון מהווים סוגייה רגישה ביותר, הן בגלל הסמליות והן בגלל החרפת היחסים בין שתי המדינות בשנים האחרונות. הנושא מוצא ביטוי בולט בתקשורת הטורקית.⁶² ליוון מטוסי F-16 מתקדמים יותר מאשר לטורקיה (בלוק 52), והיא בתהליך שדרוג מטוסי F-16 למדרגת בלוק 70 המתקדמת. יתרה מזאת, יוון החלה לקלוט מטוסי ראפאל, אשר בזכותם נפתח פער טכנולוגי ניכר בין חיל האוויר היווני לחיל האוויר טורקי.⁶³ נוסף על כך, מתקיימים מגעים בין יוון לארצות הברית לרכישת מטוסי F-35.

⁶⁰ Abdullah Bekçi, "Türk Yunan Askeri Dengesi," *M5 Savunma ve Strateji Dergisi*, October 2022.

⁶¹ Arda Mevlütoğlu, "The Future of Turkey's Airpower: The Fifth Generation Challenge," *Insight Turkey* 22, no. 3 (2020): 131–60.

⁶² Doğut, "Two Sides of the Aegean Military Balance of Turkish and Greek Air Forces in the Region"; Sarah White, "Greece Could Usurp Turkey's Role As Leading NATO Air Power In Eastern Mediterranean | RealClearDefense," RealClear Defense, December 24, 2020, https://www.realcleardefense.com/articles/2020/12/24/greece_could_usurp_turkeys_role_as_leading_nato_air_power_in_eastern_mediterranean_654379.html; Paul Iddon, "How Denying Turkey Upgraded F-16s Could Consolidate Greece's Emergent Airpower Advantage," *Forbes*, May 27, 2022, <https://www.forbes.com/sites/pauliddon/2022/05/27/how-denying-turkey-upgraded-f-16s-could-consolidate-greeces-emergent-airpower-advantage/>; Bekçi, "Türk Yunan Askeri Dengesi."

⁶³ Can Kasapoğlu, "Fransa — Yunanistan Savunma İttifakı & Türk – Yunan Askeri Dengesinin Geleceği," Açık Kaynaklı İstihbarat Analizleri (Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi EDAM, October 13, 2021), <https://edam.org.tr/fransa-yunanistan-savunma-ittifaki-turk-yunan-askeri-dengesinin-gelecegi/>.

טורקיה טרם קיבלה מענה לפער שנוצר עם הרחקתה מתוכנית F-35. חלופות שבחנה להצטיידות כללו את Eurofighter Typhoon האירופי⁶⁴ ואת ה-Su-35 הרוסי⁶⁵, אך בשל שיקולי תקציב ובשל סוגיית שילוב הכלים במערכות קיימות ואימון טייסים במטוסים חדשים, או במקרה של רכישת ציוד רוסי – בשל חשש מגינוי מערבי, הצטמצמו הסיכויים שטורקיה תממש חלופות אלה.⁶⁶ המאמצים הדיפלומטיים של טורקיה בשנתיים אחרונות, לאחר שאימצה קו אזורי מתון יותר, התמקדו בשדרוג צי ה-F16 הטורקי ל-F-16 70/72.⁶⁷ עד כה, על אף יחסו החיובי יותר של הנשיא ביידן, המגעים בין טורקיה לארצות הברית לא הניבו פרי בעיקר בגלל התנגדות הקונגרס למהלך זה. בכל אופן תהווה רכישת F-16 משודרגים יותר צמצום חלקי בלבד של הפער הנפתח בטורקיה לשכנותיה.

האתגר הפוליטי

נוסף על שני האתגרים הגדולים שצינו, ישנם גם אתגרים קצרי טווח. האתגר הראשון הוא האתגר הפוליטי: חיל האוויר הטורקי נפגע מן הזעזועים הפנים טורקיים ומן הסכסוכים שבין הצבא לממשלה.⁶⁸ ה"טיהורים" החלו אומנם בראשית העשור הקודם, אך הטלטלה המשמעותית אירעה לאחר ניסיון ההפיכה הכושל בחמישה עשר ביולי 2016 שבעקבותיו פוטרו כמחצית מטייסי ה-F-16 (כשלוש מאות איש) וכמחצית מקציני המטה של חיל האוויר. היחס שבין טייס למטוס ירד ל-1:0.8. המצב שנוצר אז היה כה חמור עד כי הצבא הטורקי נאלץ לגייס מחדש טייסים שפרשו מן הצבא ולאֵץ טייסים אזרחיים בעלי עבר צבאי לחזור ולשרת במטוסי קרב. אנקרה אף נאלצה לפנות לפקיסטאן כדי לפצות על מחסור בכוח אדם. יותר משש שנים לאחר ניסיון ההפיכה, הצליחה טורקיה לשפר את מצבה חלקית,

⁶⁴ Ragıp Soylu and Dania Akkad, "Turkey Is Open to Bid on Eurofighter Typhoon Warplanes If F-16s Deal Fails," Middle East Eye, June 20, 2022, <http://www.middleeasteye.net/news/turkey-open-bid-eurofighter-typhoon-warplanes-if-f-16s-deal-fails>.

⁶⁵ "Türkiye Signals It May Turn to Russia If US Blocks F-16 Jet Sales," Daily Sabah, September 9, 2022, <https://www.dailysabah.com/business/defense/turkiye-signals-it-may-turn-to-russia-if-us-blocks-f-16-jet-sales>.

⁶⁶ Şentürk, "Emekli Hava Korgeneral Nihat Kökmen: 'Milli Muharip Uçak Bağımsız Savunmanın Zeminidir,'" 31.

⁶⁷ Grant Rumley and Soner Cagaptay, "Turkey's F-16 Request May Not Stave Off the Inevitable," The Washington Institute, October 28, 2021, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkeys-f-16-request-may-not-stave-inevitable>.

⁶⁸ Aaron Stein, "Turkey's Fighter Pilot Problems," *Atlantic Council* (blog), September 8, 2017, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/turkey-s-fighter-pilot-problems/>; Michael Peck, "Turkey: How One Country Destroyed Their Own Air Force," *The National Interest* (blog) (The Center for the National Interest, January 2, 2020), <https://nationalinterest.org/blog/buzz/turkey-how-one-country-destroyed-their-own-air-force-110581>; "Turkey in Pilot Crisis after Failed Coup Attempt | Times Aerospace," Times Aerospace, accessed January 19, 2023, <https://www.timesaerospace.aero/features/defence/turkey-in-pilot-crisis-after-failed-coup-attempt>.

בין היתר, באמצעות שחרור חלק מן הטייסים שנשלחו לכלא. חיל האוויר הטורקי המשיך להיות פעיל מאוד על אף המחסור בטייסים, אך הבעיה ממשיכה להשפיע על הפעלת הכוח הטורקית באמצעות חיל אוויר אשר טרם חזר למצבו לפני הטיהורים.⁶⁹ זאת אחת הסיבות שבגינה נאלץ חיל האוויר הטורקי להשאיר בשירות את מערך מטוסי ה-F-4 המיושנים, שבו אין פערי כוח אדם כמו ב-F-16.

אתגר מתיחת הכוח

המדיניות האסטרטגית של טורקיה גורמת לה להקדיש כוח באזורים שונים, תוך פריסת כוחות והקמת בסיסים מחוץ לטורקיה, בסוריה ובלוב. כתוצאה מכך נדרש חיל האוויר לפרוס את כוחותיו ולהגן על הבסיסים החדשים באמצעות מערכות הגנה אווירית – טילי קרקע-אוויר, תותחים נגד מטוסים ומערכות לוחמה אלקטרונית.⁷⁰

המדיניות האזורית השאפתנית שטורקיה פתחה בה בעשור הקודם, צורכת סד"כ ובמיוחד מערכות הגנה אווירית שבחסר. הפצצת הבסיס הטורקי באל-וטייה שבולוב ביולי 2020 או הפצצת הבסיס הטורקי בסוריה בינואר באותה שנה המחישו וחיידו את בעיית ההגנ"א של הצבא הטורקי ואת השלכותיה כבדות המשמעות. כתגובה לאירועים אלה, פרסה טורקיה מערכות אמריקניות MIM-23 ומערכות טורקיות, אך סדרת תקריות שאירעו כתוצאה ישירה של המדיניות האזורית הטורקית, הדגישה את ההשפעה השלילית של המדיניות הטורקית על היכולת הצבאית הטורקית והחמירה חלק מבעיות היסוד בצבא הטורקי.

אתגר התעשייה הביטחונית

הממשלה הטורקית רואה בתעשייה האווירית אשר התפתחה במידה ניכרת בעשורים האחרונים, פתרון לבעיות אלה. באמצעות כלי נשק מתוצרת טורקיה שואפת אנקרה לפתור את בעיית הטק"א שלה. היא מתכננת לחדש את הצי האווירי שלה באמצעות פיתוח, ייצור ופריסת מערכות טורקיות ולפתח מטוס לאומי וחבילות שדרוג למטוסים קיימים. בסך הכול, מקווה אנקרה לייצר די אמל"ח איכותי כדי שחיל האוויר הטורקי יוכל לעמוד במשימות הרבות שלו.

⁶⁹ Şentürk, "Emekli Hava Korgeneral Nihat Kökmen: 'Milli Muharip Uçak Bağımsız Savunmanın Zeminidir,'" 27.

⁷⁰ Lucas Webber, "Al-Shabaab's Expanding Anti-Turkish Campaign in Somalia," The Jamestown Foundation, March 25, 2022, <https://jamestown.org/program/al-shabaabs-expanding-anti-turkish-campaign-in-somalia/>. Can Kasapoğlu, "Sirte & Cufra Harekatı ve Hava Üstünlüğü Sorunu," Açık Kaynaklı İstihbarat Analizleri (Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi EDAM, July 24, 2020), <https://edam.org.tr/sirte-cufra-harekatı-ve-hava-üstünlüğü-sorunu/>; Paul Iddon, "Turkey Is Deploying Lots Of Air Defense Systems In Syria And Libya," Forbes, July 7, 2020, <https://www.forbes.com/sites/pauliddon/2020/07/07/turkey-is-deploying-lots-of-air-defense-systems-in-syria-and-libya/>.

בהתאם לתוכניות אלה ישנה, בשנים האחרונות, התקדמות ניכרת ביכולתה של טורקיה לפתח ולייצר דגמים. (ראה נספח)⁷¹. בתחום האווירי, הצליחה התעשייה הטורקית לפתח כטב"מים לאיסוף ולתקיפה, מסוקי קרב Atak T129 שנכנסו לשירות לפני כעשור⁷² ומטוסי אימון Hürkuş שמתחילים להיכנס לשירות. טורקיה פיתחה גם מערכות הגנה אווירית⁷³ מתותחי נ"מ ומטילי כתף, ובכללן כמה דגמי טק"א Hisar לטווח קצר (15-25 ק"מ), שהחלו להיקלט בסד"כ ב-2020.

התוכנית הטורקית לפיתוח מערכות מרקיעת שחקים. היא כוללת, בין השאר, מטוס קרב סילוני קל, Hürjet⁷⁴, שדרוג מקומי של מטוסי F-16 בלוק 30 (תוכנית Özgür)⁷⁵ ומטוס דור 5 (Milli Muharip Uçak MMU באנגלית TF-X) שיהיה מבצעי, ככל הנראה, ב-2030. נוסף על כך, טורקיה מפתחת טק"א ארוך טווח SİPER שאמור להשתוות ל-S-400 (ניסוי שיגור ראשון למאה ק"מ התבצע בדצמבר 2022 ומערכות לטווח מאה וחמישים ק"מ אמורות להשתלב בצבא כבר השנה).⁷⁶ טורקיה גם עוסקת בפיתוח מל"ט קרב MİUS Kızılelma וכטב"מים TB-3, ושניהם מתוכננים להפעלה מנושאת הכטב"מים TCG Anadolu.

לתעשייה הטורקית הצלחות מוכחות, ומערכות שייצרה הופעלו בהצלחה בשדה הקרב. על בסיס הצלחות אלה, טוענים מנהיגים טורקים, בניסיון למנף את תחושת העוצמה הטורקית לצרכים פנים פוליטיים, כי טורקיה תהיה מסוגלת בעתיד הקרוב לענות על צרכיו של הצבא הטורקי ובמיוחד על צרכי חיל האוויר, באמצעות פתרון לאומי לכל בעיה עכשווית. עם זאת, נדמה כי תוכניות אלה שאפתניות למדי לנוכח המכשולים הקיימים בדרך לביצוען.

⁷¹ İsmail Demir, "Transformation of Turkish Defense Industry: The Story and Rational of the Great Rise," *Insight Turkey* 22, no. 2020 (September 16, 2020): 35, <https://doi.org/10.25253/99.2020223.02>.

⁷² Joe Saballa, "Turkish Military Eyes 34 Additional ATAK Helicopters by 2023," *The Defense Post* (blog), July 29, 2022, <https://www.thedefensepost.com/2022/07/29/turkey-atak-helicopters/>; "T129 ATAK Multirole Combat Helicopter," *Turkish Defence News* (blog), accessed February 17, 2023, <https://www.turkishdefencenews.com/t129-atak-multirole-combat-helicopter/>.

⁷³ Abdullah Şentürk, "Türkiye'nin Bir Türlü Kapanmayan Hava Savunma Dosyası," *M5 Savunma ve Strateji Dergisi*, February 2022.

⁷⁴ Burak Ege Bekdil, "Turkey Kicks off Serial Production for Armed Trainer Hurjet," *Defense News*, January 14, 2022, <https://www.defensenews.com/industry/2022/01/14/turkey-kicks-off-serial-production-for-armed-trainer-hurjet/>.

⁷⁵ Muhammed Ayyıldız, "F-16 Blok 30 Modernizasyonu: ÖZGÜR Projesi," *SavunmaSanayiST* (blog), November 9, 2020, <https://www.savunmasanayist.com/f-16-blok-30-modernizasyonu-ozgur-projesi/>.

⁷⁶ Dilara Hamit, "Turkish Air Defense System, Siper, Successfully Hits Target at 62 Miles," *Anadolu Ajansı*, December 31, 2022, <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkish-air-defense-system-siper-successfully-hits-target-at-62-miles/2776595>; Tayfun Ozberk, "Turkiye Test-Fires SİPER Area Air Defence Missile," *Naval News* (blog), August 28, 2022, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/08/turkiye-test-fires-siper-area-air-defence-missile/>; "SİPER Will Enter Service in 2023," November 2021, <https://www.defenceturkey.com/en/content/siper-will-enter-service-in-2023-4877>.

ראשית, איכות המוצרים הטורקיים אינה משתווה לאיכותם של התוצרים שטורקיה הייתה עשויה לקבל משותפותיה במערב. הפעלת הכטב"מים הטורקיים על ידי הצבא הטורקי בנגורנו קרבאך או באוקראינה אפשרה להעריך את היתרונות ואת החסרונות של הדגמים המוצגים כהצלחה גדולה של התעשייה הצבאית הטורקית. פרט להצלחות המבצעיות אשר שימשו לתעמולה, הדגישו מומחים כי הכטב"מים הטורקיים בעלי יכולות המצדיקות את מחירם הנמוך יותר מדגמים אחרים, אך הם אינם משתווים לכטב"מים מפותחים יותר בשוק הבינלאומי⁷⁷. באופן כללי, התעשייה הטורקית מסוגלת לייצר אמל"ח באיכות גבוהה, אך לא פיתחה תחום שבו היא מהווה תחרות לייצרניות המתקדמות ביותר. לפיכך, התעשייה האווירית הטורקית מסוגלת לסגור רק חלקית את הפער שנוצר בין חיל האוויר הטורקי לחילות אחרים.

נוסף על כך, גם בתסריט האופטימי שעליו מתבססים השלטונות הטורקיים, פיתוח וייצור סדרתי של פתרונות לאומיים לבעיות טורקיה ידרוש זמן רב. לבסוף, התעשייה הצבאית הטורקית ניצבת בפני אתגרים העלולים לפגוע ביישום התוכניות המקוריות. השלכותיהן של הסנקציות המערביות ממחישות את התלות הטורקית במרכיבים ממדינות אחרות, על אף כל המאמצים להשיג עצמאות. כמו כן, אתגרים בטווח הבינוני ארוך (ראה נספח), מחלישים את הייצרנים הטורקיים.

סיכום

בעוד המדיניות האסרטיבית של אנקרה הרחיבה את תפקידו של חיל האוויר הטורקי, החיל מצוי בנקודת חולשה בולטת על רקע פער מתמשך ביכולת ההגנה האווירית נגד טילים ומטוסים והמשבר הקרב של התיישנות הסד"כ. סגירת הפערים תדרוש תקציב גדול וזמן ממושך. לתעשייה הטורקית יכולת מוגבלת לתת מענה לאתגרים הגדולים של חיל האוויר הטורקי, וגם בתסריטים אופטימיים יידרש זמן ארוך עד שתוכל לספק מענה רלבנטי.

טורקיה נחותה בשדה הקרב האווירי לעומת מדינות בעלות חילות אוויר מודרניים. ישנו מתח בין שאיפותיה המדיניות המשתרעות על פני מרחבים גדולים לבין יכולותיה הצבאיות בבשנים הקרובות לפחות. טורקיה בחרה בכמה דרכי פתרון: היא בוחרת את מלחמותיה מול אופוזיציה חלשה, כמו בצפון סוריה ובלוב; היא מפעילה אומנם את חיל האוויר כדי להעביר מסרים באמצעות חיכוך צבאי, בפרט עם יוון, אך היא שומרת על כללי משחק שמצמצמים את הסיכון להסלמה; ולבסוף, טורקיה פועלת להפחית את המתח עם ארצות הברית ועם מערב אירופה, באופן שעשוי לאפשר לה (וכמובן שלא רק לה) גם להישען עליהן כמקור לשדרוג יכולותיה הצבאיות.

⁷⁷ Léo Péria-Peigné, "TB2 Bayraktar : Grande Stratégie d'un Petit Drone," Briefings de l'Ifri (Paris: Ifri, April 17, 2023).

פרק ד':

ישראל וטורקיה בשמי מזרח הים התיכון

עליית טורקיה כשחקן פעיל במזרח הים התיכון משליכה גם על ישראל אשר השקיעה מאמצים באותה זירה בשנים האחרונות. ההשלכות על ישראל מנקודת מבט אופרטיבית מושפעות גם מן היחסים המדיניים שבין טורקיה לישראל, מן היחסים שבינן לבין צדדים שלישיים וכן מעצם נוכחותן הצבאית האווירית באותו מרחב. מטרת הפרק לנתח את ההשלכות האופרטיביות שיש למדיניותה של טורקיה ולפעילותה על חיל האוויר הישראלי. הוא מתחיל בדיון על פוטנציאל החיכוך הנובע מן המדיניות הטורקית וממשיך במאפייניו של חיכוך אופרטיבי באוויר שעלול להתפתח בין השתיים ובדרכים להתמודד עימו.

יחסי טורקיה וישראל לאורך השנים

מאז קום המדינה התאפיינו היחסים בין טורקיה לישראל באי יציבות.⁷⁸ טורקיה הייתה המדינה המזרח תיכונית הראשונה אשר הכירה בישראל ב־1949. במשך כעשרים שנה הייתה שותפות אינטרסים בין טורקיה וישראל על רקע העימות הבין גושי ועל רקע האיום של מצרים הנאצריסטית. מנהיגי טורקיה ביקשו גם למנף את מה שתפסו כהשפעה היהודית המכריעה בווישינגטון. שתי המדינות שיתפו פעולה באופן חשאי, והיו מגעים הדוקים בין מטכ"לי שני הצבאות וראשי המודיעין הצבאי והאזרחי, אך שינויים פנים טורקיים, משבר קפריסין והשלכות מלחמת ששת הימים הובילו להפסקת שיתוף הפעולה הצבאי בין שתי המדינות ולהתדרדרות היחסים המדיניים והקפאתם עד סוף שנות השמונים.

בתחילת שנות התשעים, הובילה סדרה של תהליכים לחימום מהיר ואינטנסיבי של היחסים בין טורקיה לישראל.⁷⁹ צבא טורקיה צבר כוח בזירה הפנים-טורקית אשר אפשר לו להכתיב את מדיניות החוץ במדינה, גם בניגוד לרצון הממשלה. בעיני המטכ"ל הטורקי, יחסים טובים עם ישראל הדגישו את האופי החילוני של המדינה, חיזקו את מקומה במערב והרחיקו אותה מאיראן. נוסף על כך, התמיכה של סוריה בטרור הכורדי יצרה שותפות אינטרסים עם ישראל. יחסים טובים עם ישראל נתפסו בטורקיה כמנוף חשוב להשפעה על ווישינגטון בשל הלובי היהודי שכן הצבא הטורקי ביקש להצטייד באמל"ח איכותי ושקל שתי אופציות: רכישה מישראל או הצעה נגדית מארצות הברית. שיפור היחסים בין טורקיה לישראל חל

⁷⁸ Ofra Bengio, *The Turkish-Israeli Relationship: Changing Ties of Middle Eastern Outsiders* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010); Umut Uzer, "The Downfall of Turkish-Israeli Relations: A Cold Peace between Former Strategic Allies," *Israel Affairs* 26, no. 5 (September 2020): 687–97, <https://doi.org/10.1080/13537121.2020.1806563>.

⁷⁹ Çağrı Erhan, *Turkish-Israeli Relations in a Historical Perspective*, Ankara Paper; (London: Frank Cass, 2003., 2003).

בתחומים רבים, ובלט במיוחד שיתוף הפעולה בין הצבא הטורקי והצבא הישראלי, בפרט בתחום האווירי. שיתוף פעולה בין שני הצבאות התחיל בממד האווירי.⁸⁰ הנספחים הצבאיים הראשונים שהחלפו בין טורקיה לישראל היו מחיל האוויר, טורקיה פתחה את שטחה לאימונים של חיל האוויר הישראלי, וישראל שדרגה חלק מהצי האווירי הטורקי.

השנים הראשונות של שלטון ארדואן התאפיינו בהמשכיות במדיניות החוץ של טורקיה, אך ב־2009 חל שינוי בעמדה הטורקית כלפי ישראל. זה החל בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", התגבר לאחר אירוע ה"מאוי מרמרה", ובעקבותיו החלה טורקיה לתמוך באופן מובהק בפלסטינים ובמיוחד בחמאס והפסיקה את שיתוף הפעולה עם ישראל. המדיניות הטורקית כלפי ישראל תאמה בהמשך את גישתה האוהדת כלפי ארגוני האחים המוסלמים בעולם הערבי ואת גישתה החיובית כלפי רוסיה ואיראן (כחלק מהניסיון לנהל את הסכסוך בסוריה) ומנגד את צינור היחסים עם ארה"ב ומערב אירופה.

ב־2020, כחלק מתהליך הפיוס שהוביל ארדואן, אותתה טורקיה שהיא מעוניינת בחימום היחסים עם ישראל, והדבר הוביל לחידוש הקשרים הדיפלומטיים בין שתי המדינות ולמפגשים רבים בין בכירים, אולם לנוכח ניסיון העבר עם טורקיה, לנוכח תחושת העוצמה היחסית של ישראל ולנוכח היחסים המתהדקים עם יוון וקפריסין לא גילתה ההנהגה הישראלית התלהבות יתרה מהידוק היחסים עם טורקיה. יחסי טורקיה וישראל לא שבו לקרבה שאפיינה אותם בשנות התשעים.

מתחים מדיניים בין ישראל וטורקיה

הנושא המשמעותי ביותר במדיניות הטורקית במזרח הים התיכון הוא התייחסות הימים. בתחום זה אין התנגשות ישירה בין התביעות הטורקיות לבין אינטרסים ישראליים. האזור הכלכלי הבלעדי שטורקיה הגדירה לעצמה אינו חופף לאזור הכלכלי הבלעדי של ישראל. אימוץ העקרונות הטורקיים לקביעת התייחסות הימים אף תורם לישראל מנקודת מבט ישראלית ועשוי להגדיל את האזור הכלכלי הבלעדי של ישראל. אדמירל יאיג'י, מן האישים המרכזיים בעיצוב תורת "המולדת הכחולה", פרסם מאמר במרכז משה דיין שבאוניברסיטת תל אביב, הקורא לישראל לתמוך בעמדת טורקיה, כי זו תגן על ישראל מ"רמאות" דרום קפריסאית.⁸¹

תהליך הפיוס האזורי הוריד את המתח בין טורקיה לבין מדינות רבות באזור, ובכללן ישראל, ולכן צפוי להפחית את המתח בין טורקיה לישראל. מנגד, בשנים האחרונות הידקה ישראל

⁸⁰ Michael Eisenstadt, "Turkish-Israeli Military Cooperation: An Assessment," The Washington Institute, July 24, 1997, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkish-israeli-military-cooperation-assessment>.

⁸¹ Cihat Yayci and Zeynep Ceyhan, "Israel Is Turkey's Neighbor Across the Sea: Delimitation of the Maritime Jurisdiction Areas between Turkey and Israel," Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, December 7, 2020, <https://dayan.org/content/israel-turkeys-neighbor-across-sea-delimitation-maritime-jurisdiction-areas-between-turkey>.

את קשריה עם יוון וקפריסין על רקע אינטרסים משותפים במזרח הים התיכון. קשרים אלה כוללים גם הידוק שיתוף הפעולה הצבאי ובמסגרתו תרגילים משותפים ומכירת אמל"ח ישראלים למדינות אלה⁸². לפיכך עלול להיווצר מתח מדיני בין טורקיה לישראל.

המרכיב הבעייתי ביותר במדיניות האסרטיבית הטורקית בעיני מקבלי ההחלטות בירושלים הוא תמיכתה של אנקרה באחים המוסלמים ובייחוד בחמאס. בשנתיים האחרונות צמצמה טורקיה את תמיכתה בתנועת האחים המוסלמים כדי להתקרב לערב הסעודית, לאיחוד האמירויות ולמצרים, אך לא נראה כי שינתה את יחסיה לחמאס. היחסים בין טורקיה לתנועה הפלסטינית עלולים להמשיך להוות מקור מתח בין טורקיה לישראל, במיוחד בסבבי הלחימה בעזה.

חינוך אפשרי באוויר ודרכי התמודדות

חינוך באוויר עשוי לנבוע מיוזמה של ישראל או של טורקיה. ייתכן גם מפגש מקרי, לא מכוון, שיוביל למיסקלקולציה. בחינת המתחים בין ישראל וטורקיה מעלה כי תביעותיה של טורקיה בים התיכון אינן צפויות לעורר אצלה עניין בחינוך יזום עם ישראל. גם מתח מדיני סביב ענייני הזירה הפלסטינית אינו צפוי להשפיע על חינוך בתווך האווירי.

חינוך יזום עלול להתרחש משתי סיבות עיקריות: סיבה ראשונה הידוק היחסים בין ישראל לבין יוון וקפריסין, ובמיוחד שיתוף פעולה צבאי בתרגילים ובמכירת אמל"ח. אם טורקיה תבחר לבטא את חוסר שביעות רצונה באותה דרך שבה היא נוקטת כלפי פעילות יוונית, היא עלולה ליזום חינוך בין מטוסים טורקיים וישראליים. בחינת דפוסי הפעולה הטורקיים בפרק ב' מלמדת כי טורקיה מגלה זהירות רבה ושואפת להבהיר מראש את "הקווים האדומים" שלה ולוודא הבנה הדדית של כללי משחק, אף שהחינוך אגרסיבי (ואולי בשל כך).

מקור שני לחינוך ביוזמה טורקית: טורקיה עלולה לנסות לעצור את מה שייתפס בעיניה כחדירה ישראלית למרחב האווירי שלה. חדירה כזאת כמעט ואינה יכולה להתרחש בטעות. וגם במקרה כזה תקרית הפלת המטוס הרוסי מלמדת כי טורקיה נחושה אומנם להגיע עד כדי הפעלת אש, אולם מעדיפה שלא לירות באירוע הראשון אלא להזהיר – גם בדיאלוג מקדים וגם באוויר. הצבתן של אסדות קידוח טורקיות בים עלולה להוביל את טורקיה להגדיר ולעדכן מדיניות במרחב האווירי סביבן. כדי להימנע מטעויות יהיה צורך להבין מדיניות זו.

חינוך יזום עם מטוסי חיל האוויר הישראלי, אם יתרחש, צפוי להיות מתוחם ולהתבצע לאחר אזהרה מקדימה והתהוות כללי משחק. לפיכך, ניתן להתמודד עם סכנת ההסלמה באמצעות לימוד דפוסי הפעולה הטורקיים, קיום ערוצי דיאלוג סדירים וזהירות בעת גיחות

⁸² Paul Iddon, "Greece Is Deploying Israeli Systems To Counter Turkish Drones," Forbes, July 3, 2022, <https://www.forbes.com/sites/pauliddon/2022/07/03/greece-is-deploying-israeli-systems-to-counter-turkish-drones/>.

באזורים שנויים במחלוקת, למשל, במזרח הים האגאי או סמוך לקפריסין. יחסי ישראל-טורקיה בימים אלה מקטינים את הסיכון למפגש אווירי על רקע חיכוך יזום.

לעומת זאת, הפוטנציאל למפגש מקרי בין כלי טיס צבאיים של ישראל וטורקיה עלה בשנים האחרונות על רקע האסטרטגיה הטורקית שבמסגרתה חיל האוויר הטורקי פועל באופן נרחב יותר מחוץ לגבולות טורקיה. כטב"מים טורקיים נוכחים יותר בצפון סוריה, מטוסים פועלים שם מעת לעת, כלי טיס מבצעים גיחות איסוף בים התיכון ובים האגאי, וכטב"מים מלווים לעתים ספינות טורקיות מצפון ומדרום לקפריסין. ריבוי הפעילות עלול ליצור מפגש בלתי מתוכנן, ובעקבותיו הסלמה בשל מיסקלקולציה.

ניתן לצמצם את פוטנציאל ההסלמה במפגש מקרי באמצעות שיפור ההכרות עם מאפייני הפעילות הטורקית באזורים שבהם טסים מטוסי חיל האוויר הישראלי, באמצעות שיפור תמונת המצב בזמן אמת ובאמצעות פיתוח ערוצי תקשורת כדי ליישב את הקונפליקט (deconfliction) בזמן אמת.

כמו כן, חשובה הכרות בסיסית עם מאפיינים של אמל"ח אווירי ושל טק"א טורקי. חיל האוויר הטורקי מצטייד במערכות מתוצרת מקומית, והיכרות בסיסית עם מאפייניהן תאפשר לשרטט תמונה בהירה יותר, להכיר טוב יותר את היכולות ואת הפעולות הטורקיות בזמן אמת.

סיכום

האסטרטגיה הטורקית במזרח התיכון ידעה שינויים ניכרים בעשור האחרון. לסוגיות האסטרטגיות הוותיקות – העימות עם יוון בים האגאי והעימות עם קפריסין – נוסף המאבק על המרחב הכלכלי הימי וזכויות הפקת גז. נוסף על כך, טורקיה אימצה אסטרטגיה אסרטיבית לעיצוב המצב בצפון סוריה ולמעורבות בסכסוכים נוספים במזרח התיכון. היא עדכנה בעשור זה את מדיניותה כלפי גורמי כוח באזור – ארצות הברית, רוסיה, ישראל ומדינות ערב.

חיל האוויר הטורקי סובל מפער גדול ביכולות מרכזיות הנדרשות ממנו במלחמה נגד אויב מדינתי. סד"כ מטוסי הקרב מיושן יחסית לסטנדרט בזירה, חסר מערך אפקטיבי להגנה אווירית ולהגנה מפני טילים, והוא חסר יכולת מעשית להתגבר על הפער בטווח השנים הקרובות. עם זאת, חיל האוויר הטורקי פעיל מאוד בשגרה במסגרת האסטרטגיה הטורקית, נלחם בזירות (קלות יחסית) בצפון סוריה ובלוב, יוזם חיכוכים שגרתיים עם חיל האוויר היווני ומפעיל כלי טיס בשמי הים התיכון בד בבד עם הנוכחות הימית הטורקית.

מערכת היחסים בין ישראל לטורקיה ידעה עליות ומורדות, והיא נמצאת היום במגמת התחממות מדודה. ישנם אינטרסים משותפים לצד מתחים ברובד המדיני שעיקרם נובע מן היחסים בין טורקיה לישראל לבין צדדים שלישיים – ארצות הברית ומערב אירופה, הפלסטינים, יוון וקפריסין. למרבית המתחים הללו אין השפעה ישירה על הפעילות בתווך האווירי ועל חיכוך אפשרי בין טורקיה לישראל בתווך האווירי. ככלל, האתגרים כנגד טורקיה הם מדיניים ולא צבאיים-אוויריים.

כעיקרון, אין גורם הצפוי להוביל לחיכוך יזום בתווך האווירי בין ישראל לטורקיה, למעט מקרה שבו היא תרצה לאותת על חוסר שביעות רצונה משיתוף הפעולה הצבאי בין ישראל לבין יוון וקפריסין. טורקיה מגלה נחישות בהפעלת כוח אווירי, גם כאשר היא נחותה מן הצד שבו היא מתגרה, אולם בד בבד מגלה זהירות רבה בהפעלת כוח אווירי, ומעדיפה בביור לנהל דיאלוג עם יריביה המדינתיים, לנסות ולהזהיר בזמן אמת ולהפעיל אש רק כערוץ פעולה אחרון. לכן, שמירה על ערוצי תקשורת פתוחים בין ישראל לטורקיה תוכל למנוע חיכוך מופרז.

לעומת זאת, הנוכחות האווירית הגוברת של טורקיה במרחב עלולה להוביל למפגשים אוויריים אקראיים שבהיעדר הבנה הדדית, עלולים לגרום לחיכוך בלתי רצוי. ניתן למנוע מקרים אלה באמצעות ערוצי תקשורת בזמן אמת לפתרון קונפליקטים ובאמצעות שרטוט תמונת מצב בסיסית על מאפייני הפעילות הטורקית בכלל ובזמן אמת בפרט.

העת הנוכחית פותחת חלון הזדמנויות לישראל לקבוע את עומק הקשרים הצבאיים עם טורקיה. טורקיה מגלה עניין בהידוק הקשרים עם ישראל על רקע רצונה להתקרב לארצות הברית

ועל רקע המוטיבציה של בכירים בצבאה לשתף פעולה עם התעשייה הביטחונית בישראל.⁸³ מבחינה זו, ישנה הזדמנות לעצב את מערכת היחסים עם טורקיה בדרך נוחה לישראל. היבט העשוי להיות משמעותי לחיל האוויר, גם אם אינו כרוך בחיכוך עם צבא טורקיה, הוא מכירת אמל"ח טורקי במזרח התיכון ובמיוחד כטב"מים. השוק הטורקי הגיע לרוויה לאחר שצבא טורקיה הצטייד במוצרים מקומיים רבים. לפיכך, על התעשייה הצבאית הטורקית לאתר לקוחות חדשים כדי להיות בת קיימא. הצורך הכלכלי, הצורך המדיני ואינטרסים פוליטיים חוברים ביחד, וגורמים לטורקיה לתור אחר לקוחות חדשים בנחישות רבה, תוך התעלמות מהסכמים בינלאומיים או מהחלטות המערב. אנקרה מוכרת אמל"ח למדינות בעלות אינטרסים דומים לשלה, לבעלות ברית או למדינות שהיא מנסה לשפר את היחסים עמן, מדיניות שהובילה כמה מומחים להגדירה כ"דיפלומטיית כטב"מים" טורקית. יש לשים לב לתוכניות הייצוא הטורקיות מנקודת המבט של התחזקות גורמים עוינים לישראל באמצעים אלה.

⁸³ Dorian Jones, "Turkey Poised for Reset in Relations With Israel," VOA, December 21, 2020, https://www.voanews.com/a/europe_turkey-poised-reset-relations-israel/6199830.html.

התעשייה האווירית הטורקית

זה זמן רב שטורקיה שואפת להקים תעשייה ביטחונית חזקה שתאפשר לה עצמאות ועוצמה. המדיניות האזורית הטורקית בעשור האחרון וקשיים מדיניים חסמו בפני טורקיה אפשרות לרכש חיצוני ומבצע של אמל"ח מתקדם והעצימו את חשיבותה של התעשייה הצבאית הטורקית. הצורך למצוא פתרון בר־קיימא לאתגר הטק"א, התיישנות הצי האווירי הטורקי וכשליה המדיניים של ממשלת טורקיה הגבירו את הלחץ על התעשייה הביטחונית הטורקית לספק פתרונות שהדיפלומטיה לא הצליחה להשיג ממדינות אחרות. ההנהגה הטורקית עטפה את הסוגייה במראית עין של פוליטיקה לאומית ואימצה נרטיב שלפיו טורקיה תשתחרר מכל תלות זרה ותהפוך למעצמה בזכות התעשייה הביטחונית הטורקית⁸⁴, אולם על אף הצלחות בתחומים שונים, האתגרים שעמם צריכה להתמודד עדיין התעשייה הצבאית הטורקית רבים ומשמעותיים.

אחד המאפיינים העיקריים של הכוח הצבאי הטורקי בעשור האחרון הינו הישענותו על תעשייה ביטחונית לאומית.⁸⁵ הממשלות הטורקיות לדורותיהן שאפו להקים בארצן תעשייה ביטחונית עצמאית. בין המניעים שהביאו לכך היה הרצון שלא להיות תלוי באחרים וכפועל יוצא, ליהנות מחופש פעולה מלא. צורך זה צף, בין היתר, במזרח הים התיכון כאשר ארצות הברית מנעה בתקיפות מטורקיה ב־1964 לעשות שימוש בנשק אמריקאי בקפריסין. לאחר הפלישה הטורקית לקפריסין ב־1974, הטילה וושינגטון אמברגו על אנקרה ואף איימה על טורקיה כשהתרחשו עימותים בינה לבין יוון. לפיכך, פיתוח התעשייה הביטחונית הטורקית קשור ישירות לסכסוכים בין טורקיה לשכנותיה הים תיכוניות.⁸⁶ רצונה של טורקיה בעצמאות בכל הנוגע לאמל"ח קשור ישירות לרצון שלא להיות תלויה באמריקנים במרחב הים תיכוני.

בשנות השמונים הרחיבה טורקיה אתהתשתית לתעשייה ביטחונית מקומית ובלתי תלויה עם הקמת מוסדות ממשלתיים ייעודיים במשרד ההגנה. מוסדות אלה ניסחו תוכניות רב־שנתיות, הכוינו את ההשקעות הטורקיות בתחום בהתאם לצורכי הצבא הטורקי ואפשרו את יצירת רשת תעשייתית יעילה ואת פיתוחה. התעשייה הביטחונית הטורקית ידעה פריחה מאז

⁸⁴ Ahmet Yasir Kaya, "Türk Hava Kuvvetlerinin 2030 Projeleri," *M5 Savunma ve Strateji Dergisi*, October 2022.

⁸⁵ Demir, "Transformation of Turkish Defense Industry"; Hüsnü Özlü, "The Foundation and Development of Turkey's Defense Industry in the Context of National Security Strategy," *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs* 26, no. 2 (January 8, 2022): 216–40; Abdullah Erboğa, "Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi ve Silahlanma Stratejisi," in *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi*, ed. Abdullah Erboğa (Ankara: SETA Kitapları, 2019), 69–102.

⁸⁶ Serkan Dilek, "Türkiye'nin Yeni-Güçlü Stratejik Zeminini: Milli Savunma Sanayii," *M5 Savunma ve Strateji Dergisi*, November 2021.

עלייתה לשלטון של "מפלגת הצדק והפיתוח" בראשות רג'פ טאיפ ארדואן. ב־2004 החליטה הממשלה הטורקית על סדרה של צעדים רדיקליים לפיתוח התעשייה הלאומית, שכללה ביטול פרויקטים של רכש ממדינות אחרות כדי להמריץ את התעשייה המקומית. ב־2017 הקים ארדואן את "רשות התעשייה הביטחונית" (Savunma Sanayii Başkanlığı-SSB) הכפופה לנשיאות ומרכזת את מדיניות הממשלה בתחום זה. צעד זה ביטא את חשיבות פיתוח התעשייה הביטחונית מנקודת ראותו של ארדואן, את שאיפתו לשלוט בה ואת הפוליטיזציה של הנושא. הישגיה של התעשייה הביטחונית הטורקית אינם עניין אופרטיבי בלבד אלא גם כלי תעמולה בידי השלטון ודוגמה להצלחותיו. הנרטיב הרשמי הטורקי מחבר ישירות בין פיתוח התעשייה הביטחונית הלאומית לבין מימוש חזונה הפוליטי של הממשלה ו"תורת המולדת הכחולה".

התעשייה הביטחונית הטורקית התבססה על הרשת התעשייתית הפנימית אשר התפתחה בשנות השמונים והתשעים, על מערכת החינוך הטורקית המהווה מאגר אנושי איכותי ועל היציבות הכלכלית והפיננסית אשר אפיינה את הכלכלה הטורקית בשנות ה־2000. גודל המדינה והיקף צבאה תרמו להצלחת התעשייה הביטחונית הטורקית אשר נשענה על שוק ועל מאגר משאבים בממדים אשר אפשרו את פיתוחה. נוסף על כך, ביססה התעשייה הטורקית את הישגיה על מדיניות אקטיבית של "הנדוס לאחור" (Reverse engineering) שכללה דרישה לייצר בטורקיה חלק מהאמל"ח שרכשה בד בבד עם העברת טכנולוגיה.

בזכות גורמים אלה הצליחה אנקרה לפתח במהירות תעשייה ביטחונית לאומית ולמקם את עצמה כשחקן משמעותי בשוק האמל"ח הבינלאומי. טורקיה השתחררה חלקית מתלותה בייבוא. בין השנים 2002 ל־2020 עלה מספר החברות המעורבות בתחום הביטחוני מחמישים ושש לאלף וחמש מאות חברות, והתעשייה מעסיקה כיום כ־75,000 עובדים.⁸⁷ הייצוא הביטחוני הטורקי עמד על כארבעה מיליארד דולר ב־2022, ובאמצעות יכולות ביצוע מגוונות רחבה הצליחה טורקיה להפחית את תלותה באמל"ח זר, כך ש־60% מהאמל"ח המשמש את הצבא הטורקי הוא מתוצרת טורקיה.

מפרויקטים מוצעיים לפרויקטים שאפתניים

בהתאם למטרה הכללית, פיתוח תעשייה רחבה שתספק פתרונות לצבא הטורקי על צרכיו המגוונים, כוללים הפרויקטים של התעשייה הביטחונית הטורקית גם תוכניות שאפתניות מאוד כהמשך לפרויקטים מוצעיים שכבר קיימים. בין הפרויקטים העיקריים שהתעשייה הטורקית עוסקת בהם יש לציין את תוכנית MİLGEM לפיתוח ספינות קרב, את נושאת המטוסים RCG Anadolu ואת הטנק הלאומי, Altay.

⁸⁷ Demir, "Transformation of Turkish Defense Industry," 35.

בתחום האווירי הצליחה התעשייה הביטחונית הטורקית לייצר כלי טיס מאויישים מבצעיים: מסוק קרב, Atak T129,⁸⁸ אשר נכנס לשירות בצבא הטורקי ב־2014 ומטוסי אימון, Hürkuş, אשר מתחילים להיכנס לשימוש הצבא הטורקי. בד בבד, מתקיים פרויקט המשך לפיתוח דגם תקיפה, Hürkuş-C,⁸⁹ ופיתוח מטוס קרב סילוני קל, Hürjet.⁹⁰ כמענה להתיישנות מטוסי F-16 בלוק 30, יצאה לדרך תוכנית, Özgür, לשדרוגם על בסיס מערכות טורקיות.⁹¹ התוכנית הזוכה לתשומת לב רבה בטורקיה היא תוכנית, "מטוס קרב לאומי – מטוס דור 5", שהפרוטוטיפ שלה הוצג ב־2022 (Milli Muharip Uçak MMU באנגלית TF-X). במהלך מסע הבחירות של שנת 2023 הכריז ארדואן כי שם המטוס הלאומי יהיה "KAAN". טורקיה מתכננת טיסה ראשונה ב־2023, תחילת ייצור סדרתי בסוף העשור ושילוב המטוס בחיל האוויר הטורקי בתחילת העשור הבא. אם הסדרה הראשונה תתבסס על מנועים זרים, תשאף טורקיה להגיע לייצור מקומי של מנועים כאלה בהקדם.

טורקיה גם פיתחה מערכות הגנה אווירית.⁹² תותח נ"מ מתנייע טורקי, Korkut,⁹³ השתלב בצבא הטורקי ב־2018. המערכת, Sungur, נכנסה לצבא הטורקי ב־2022, והיא אמורה להחליף את ה־Stinger.⁹⁴ טורקיה פיתחה מערכות טק"א מסדרת Hisar A. Hisar+, אשר נכנסה לסד"כ הטורקי ב־2020, מתוכננת לטווח של עד 15 ק"מ, ו־Hisar+ מיועדת לטווח של עד 25 ק"מ. גם בתחום זה ממשיכה התעשייה הטורקית להתקדם. על בסיס מערכות Hisar מפתחים בטורקיה מערכת, טק"א SIPER לטווח הארוך, שאמורה להשתוות ל־S400.⁹⁵ לאחר ירי ראשון ב־2021, התבצע ניסוי ירי מוצלח מעבר ל־100 ק"מ בדצמבר 2022. המטרה המוצהרת היא להתחיל לספק את המערכות לצבא הטורקי ב־2023 ולהגדיל את הטווח שלהן עד ל־150 ק"מ בשלב ראשון וורחוק יותר בשלב שני.

⁸⁸ Saballa, "Turkish Military Eyes 34 Additional ATAK Helicopters by 2023"; "T129 ATAK Multirole Combat Helicopter."

⁸⁹ Burak Ege Bekdil, "TAI to Deliver Hurkuş-C Combat Aircraft to Niger, Chad," Defense News, October 28, 2022, <https://www.defensenews.com/industry/2022/10/28/tai-to-deliver-hurkuş-c-combat-aircraft-to-niger-chad/>.

⁹⁰ Bekdil, "Turkey Kicks off Serial Production for Armed Trainer Hurjet."

⁹¹ Ayyıldız, "F-16 Blok 30 Modernizasyonu."

⁹² Şentürk, "Türkiye'nin Bir Türlü Kapanmayan Hava Savunma Dosyası."

⁹³ "KORKUT Self Propelled Air Defence Gun System," *Army Technology* (blog), May 4, 2017, <https://www.army-technology.com/projects/korkut-self-propelled-air-defence-gun-system/>.

⁹⁴ "SUNGUR Air Defence Missile System," Roketsan, accessed February 17, 2023, <https://www.roketsan.com.tr/products/sungur-air-defence-missile-system>; "Sungur Air Defence Missile System, Turkey," *Army Technology* (blog), August 5, 2022, <https://www.army-technology.com/projects/sungur-air-defence-missile-system-turkey/>.

⁹⁵ Hamit, "Turkish Air Defense System, Siper, Successfully Hits Target at 62 Miles"; Ozberk, "Türkiye Test-Fires SIPER Area Air Defence Missile"; "SİPER Will Enter Service in 2023."

לצד עיסוק במערכות דגל אלה, פיתחו חברות טורקיות שונות (Aselsan, TÜBİTAK SAGE, Roketsan) סדרה רחבה של טילים המתאימים לכלים ולמערכות טורקיים⁹⁶, וטורקיה מייצרת גם מכ"מים ומערכות לוחמה אלקטרונית ומפתחת מערכת שו"ב אווירי (כדוגמת מערכת שו"ב לאומית Hakim).

הכטב"מים הטורקיים זכו להצלחה ולפרסום⁹⁷. שני הדגמים המבססים את הכוח הטורקי הינם ה-TB2 מחברת Bayraktar וה-Anka מחברת TÜŞAS. ה-MİUS Kızılirma נועד להיות מל"ט קרב ויחד עם ה-TB3 הם תוכננו להתאים לנושאת המטוסים הטורקית TCG Anadolu. על אף הצלחות מוצהרות מהן גם במישור האופרטיבי, ספק אם התעשייה הצבאית הטורקית תוכל לספק לצבא הטורקי, ובמיוחד לחיל האוויר, את הפתרונות הדרושים לו. גם בתסריטים האופטימיים ביותר שעליהם אנקרה מתבססת, נפתח חלון זמן של כעשור לפחות שבו טורקיה לא תוכל למצוא פתרונות לבעיות המחלישות את חיל האוויר שלה ללא ציוד זר. על אף ההצהרות השאפתניות, התוצרים הטורקיים אינם משתווים למה שטורקיה הייתה עשויה לקבל משותפים זרים. המצב הנוכחי, שבו טורקיה נשענת בעיקר על היכולת הפנימית שלה בעוד מדינות אחרות מקבלות טכנולוגיות ממדינות מפותחות יותר, כגון מדינות אירופיות או ארצות הברית, עלול לשמר את הפער הטכנולוגי ביניהן.

אתגר התלות בטכנולוגיות זרות

כמה גורמים לפחות עלולים להאריך את חלון הזמן שהתעשייה הטורקית תזדקק לו כדי לייצר בעצמה את האמל"ח הדרוש לחיל האוויר שלה. ראשית, על אף מאמציה הרבים, התעשייה הביטחונית הטורקית תלויה עדיין בגורמים זרים, ויש לכך הוכחות מן השנים האחרונות⁹⁸. החברות הטורקיות חלשות עדיין יחסית בתחום עיצוב אמל"ח. הצלחותיה הגדולות של התעשייה הטורקית כרוכות בהעתקת דגמים שהונדסו על ידי חברות זרות.

⁹⁶ Stijn Mitzer and Joost Oliemans, "Lethal Innovation: A Complete Overview Of Turkish Designed Air-Launched Munitions," *Oryx* (blog), October 31, 2022, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/10/lethal-innovation-complete-overview-of.html>.

⁹⁷ Kasapoğlu and Özkaraşahin, "Drone Warfare"; David Axe, "How Turkey Became a Drone Superpower," Text, *The National Interest* (The Center for the National Interest, January 29, 2022), <https://nationalinterest.org/blog/reboot/how-turkey-became-drone-superpower-199998>; Sibel Düz, "Report: Unpacking the Debate on Turkish Drones" (SETA, April 27, 2022), <https://www.setav.org/en/report-unpacking-the-debate-on-turkish-drones/>; Arda Mevlutoglu, "Turkey's Drone Experience," Brief (Osservatorio TURCHIA CeSPI, January 2022); Sibel Düz, "The Ascension of Turkey as a Drone Power – History, Strategy, and Geopolitical Implications," SETA Analysis (SETA, July 2020); Hay Eytan Cohen Yanarocak, "Turkey's Giant Leap: Unmanned Aerial Vehicles," *Turkeyscope*, August 13, 2020, <https://dayan.org/content/turkeys-giant-leap-unmanned-aerial-vehicles>.

⁹⁸ Çağlar Kurç, "Between Defence Autarky and Dependency: The Dynamics of Turkish Defence Industrialization," *Defence Studies* 17, no. 3 (July 3, 2017): 260–81, <https://doi.org/10.1080/14702436.2017.1350107>.

הקורבטות הטורקיות עוצבו בגרמניה, המסוק הטורקי Atak מבוסס על מודל איטלקי-בריטי, הטנק הטורקי Altay מבוסס על טכנולוגיה דרום קוריאנית ופיתוח ה־MMU התחיל כשיתוף פעולה עם Rolls Royce הבריטית. כמו כן, התעשייה הטורקית חייבת לייבא עדיין כ־30% מן הרכיבים שהיא משתמשת בהם, חלקם קריטיים. היא, למשל, טרם הצליחה לפתח מנועים העונים על צרכיה. טנק ה־Altay התעכב משמעותית בגלל היעדר יכולת לפתור את בעיית המנוע.⁹⁹

חולשות אלה הפכו את טורקיה פגיעה ביותר לסנקציות.¹⁰⁰ לכן, הטלת סנקציות על התעשייה הביטחונית הטורקית מצד מדינות המערב היוותה מכה קשה ליכולות הטורקיות. למשל, תעשיית הכטב"מים הטורקית נפגעה מסנקציות שקנדה הטילה עליה, והיא ניסתה למצוא להם תחליף באוקראינה. בסך הכול, במרבית הדגמים הטורקיים ישנם עדיין חלקים חיוניים המיוצרים במדינות אחרות, והיעדרם עלול לפגוע משמעותית ביעילות הדגמים או באפשרות לייצרם. התלות הטורקית בחלקים ממדינות אחרות משפיעה גם על ייצוא התעשייה הביטחונית המקומית. טורקיה לא הצליחה לספק את מסוקי הקרב שמכרה ב־2018 לפקיסטן כי מנועי המסוקים היו אמריקניים, לפיכך, נאלצה טורקיה לקבל אישור מוושניגטון כדי לייצא לצד שלישי. בנסיבות המתוחות שנוצרו לאחר בעקבות רכישת ה־S400 על ידי אנקרה, טורקיה טרם קיבלה את האישור הנדרש.¹⁰¹

גורלן של הספינות החדשות מתוצרת טורקיה הוא דוגמה להשלכות של הסנקציות המערביות נגד התעשייה הביטחונית הטורקית בעשור האחרון, במיוחד במזרח הים התיכון. על אף הצלחותיה, הישגי התעשייה הביטחונית הטורקית נפגעו מן הסנקציות, והיו לכך השלכות מבצעיות מרחיקות לכת. היכולות של הפריגטה TCG Istanbul אשר הייתה אמורה לסמן שלב חדש בתעשייה הביטחונית הלאומית, הוגבלו קשות כאשר סנקציות מנעו את התקנת מערכת הטילים Mark-41 על הספינה.¹⁰² בכירים טורקיים הודיעו בעקבות זאת על פיתוח מערכת טורקית שתשלים את הפער, אך היא טרם יצאה לאור. ה־TCG Anadolu¹⁰³ שהייתה

⁹⁹ Burak Ege Bekdil, "Turkey's Multibillion-Dollar Altay Tank Program Faces Delay," Defense News, November 14, 2019, <https://www.defensenews.com/industry/2019/11/14/turkeys-multibillion-dollar-altay-tank-program-faces-delay/>.

¹⁰⁰ Yörük Işık, "CAATSA Sanctions Are Hurting Turkey's Military Readiness at a Time When NATO Can't Afford It," Middle East Institute, May 6, 2021, <https://www.mei.edu/publications/caatsa-sanctions-are-hurting-turkeys-military-readiness-time-when-nato-cant-afford-it>.

¹⁰¹ Burak Ege Bekdil, "Diplomatic Row Jeopardizes \$1.5B Helicopter Deal between Turkey and Pakistan," Defense News, August 13, 2018, <https://www.defensenews.com/global/the-americas/2018/08/13/diplomatic-row-jeopardizes-15b-helicopter-deal-between-turkey-and-pakistan/>.

¹⁰² Tayfun Ozberk, "Turkey to Make Its Own Maritime Missile-Launching System after Sanctions Interrupt Lockheed Plans," Defense News, July 2, 2021, <https://www.defensenews.com/industry/techwatch/2021/07/02/turkey-to-make-its-own-maritime-missile-launching-system-after-sanctions-interrupt-lockheed-plans/>.

¹⁰³ GDC, "Turkey's Flagship TCG Anadolu LHD To Be Delivered To Turkish Navy This Year," *Global Defense Corp* (blog), November 12, 2022, <https://www.globaldefensecorp.com/2022/11/13/>

אמורה להיות נושאת המטוסים הטורקית הראשונה (על בסיס דגם ספרדי Juan Carlos I), תוכננה לפעול עם F-35B (גרסת STOVL להמראה קצרה ונחיתה אנכית). בשעה שטורקיה הוצאה מתוכנית F35 איבדה הספינה ערך מבצעי רב. אנקרה מתכננת עתה להפוך את ה־TCG Anadolu לנושאת כטמב"מ, בהנחה כי פיתוח הדור החדש של כטב"מים, מסוג Kizilirmak או TB-3 יאפשר לספינה למלא תפקיד מבצעי משמעותי כפי שתוכנן כשנבנתה. בינתיים, היכולות של הספינה מוגבלות, במיוחד לעומת צבאות אחרים.¹⁰⁴

השפעת הסנקציות ממחישה את התלות הטורקית בתחומים קריטיים במערב ובמיוחד בארצות הברית. זאת, על אף מאמציה הרבים של טורקיה להיות בלתי תלויה. לכן, היקף הפער הטכנולוגי בין טורקיה למדינות אחרות והזמן הדרוש לה כדי לצמצם את הפער תלויים בתמרונים דיפלומטיים שמטרתם להסיר מעליה את הסנקציות ולחדש את אספקת האמל"ח מבעלות בריתה. בעקבות התמורה במדיניות החוץ הטורקית בשנים 2021–2022 ומלחמת אוקראינה, הוסר חלק מן הסנקציות, אך נותרו נקודות חיכוך בין טורקיה לנאט"ו, באשר ליחסייה של טורקיה עם רוסיה אשר עלולות להוביל לצעדים שליליים נוספים ממדינות המערב כלפי טורקיה.

אתגרים יסודיים לטווח הארוך

טורקיה ומנהיגיה מודעים לחולשות ולנקודות התורפה ומשקיעים משאבים רבים כדי להתגבר עליהן, בין היתר, באמצעות השקעות ניכרות בתחום מחקר ופיתוח במטרה להעביר את התעשייה הביטחונית הטורקית משלב העתקה מוצלחת של דגמים קיימים לעיצוב דגמים מקוריים כפי שטורקיה מצליחה לעשות בתחום הכטב"מים, אך תוצאות המאמצים הטורקיים עלולות להיות נמוכות מן המצופה.

ראשית, טורקיה סובלת מברירת מוחות¹⁰⁵. המשבר הכלכלי והמתח הפוליטי במדינה הובילו לגל הגירה מחוץ לטורקיה המורגש במיוחד בקרב צעירים ומשכילים. התעשייה הביטחונית

[turkeys-flagship-tcg-anadolu-lhd-to-be-delivered-to-turkish-navy-this-year/](https://www.navalnews.com/naval-news/2021/04/turkey-plans-to-deploy-indigenous-aircraft-hurjet-on-lhd-anadolu/); Tayfun Ozberk, "Turkey Plans to Deploy Indigenous Aircraft 'Hürjet' on LHD Anadolu," *Naval News* (blog), April 20, 2021, <https://www.navalnews.com/naval-news/2021/04/turkey-plans-to-deploy-indigenous-aircraft-hurjet-on-lhd-anadolu/>.

¹⁰⁴ Fatih Yurtsever, "[ANALYSIS] Unmanned Solutions for LHD TCG Anadolu Can't Fill the F-35B Gap," *Turkish Minute* (blog), August 20, 2021, <https://www.turkishminute.com/2021/08/20/lhd-tcg-anadolu-cant-fill-f-35b-gap/>.

¹⁰⁵ Burak Ege Bekdil, "Turkish 'Brain Drain': Why Are Defense Industry Officials Ditching Their Jobs in Turkey for Work Abroad?," *Defense News*, January 9, 2019, <https://www.defensenews.com/industry/2019/01/08/turkish-brain-drain-why-are-defense-industry-officials-ditching-their-jobs-in-turkey-for-work-abroad/>; Metin Gurcan, "Brain Drain Saps Turkey's Defense Industry," *Al Monitor*, April 29, 2019, <https://www.al-monitor.com/originals/2019/04/turkey-domestic-markets-not-enough-for-defense-industry.html>.

הטורקית הושפעה גם היא מההגירה. בריחת מוחות זו, אם תימשך, תחליש את התעשייה הביטחונית הטורקית או לפחות תפחית את תועלת ההשקעות בה.

כמו כן, קיים חשש כי שוק התעשייה הביטחונית הטורקית יגיע לרוויה. התעשייה הביטחונית הטורקית הוקמה כדי לספק אמל"ח לצבא הטורקי, ומבחינה זאת היא עמדה במשימתה, אך כפועל יוצא היא גם תלויה בצרכיו. על פי רוב ההערכות, לאחר שהצבא הטורקי הצטייד באמל"ח מתוצרת טורקיה הוא לא יוכל ליצור ביקוש גבוה דיו כדי לאפשר רווחים לתעשייה הביטחונית הטורקית, וזאת על אף ההוצאות וההשקעות של ממשלת טורקיה. גם הנתונים החיובים ביותר של הייצוא מסתירים את העובדה שהייצוא הביטחוני הטורקי מתרכז בכמה קווי מוצרים, ובעיקר בכטב"מ. אנקרה חייבת להמשיך ולהגדיל את הייצוא הביטחוני שלה כדי לאפשר רווחים שיהפכו את התעשייה הביטחונית שלה לבת קיימא, אך השפעת הסנקציות המערביות וייצור המתקשה להתחרות במחיר או באיכות עם מדינות אחרות מהווים אתגרים משמעותיים בהקשר זה.

לכן, שעה שהוגדרה לה משימה שאפתנית ביותר, התעשייה הביטחונית הטורקית נאלצת להתמודד עם קשיים בהווה ועם סיכונים בעתיד: פער טכנולוגי מתמשך, תלות בטכנולוגיות זרות בנקודות קריטיות, בריחת מוחות, שוק פנימי הולך ומצטמצם. אתגרים אלה, שעל חלקם אין לאנקרה שליטה, מקשים עליה או עלולים להקשות עליה לעמוד במשימה ועלולים לדחות לפחות את תום תקופת החולשה של חיל האוויר הטורקי.

נוכחות טורקית במזרח התיכון¹⁰⁶

בצפון קפריסין: הנוכחות הצבאית הטורקית הממושכת ביותר במזרח הים התיכון היא בצפון קפריסין. הצבא הטורקי נפרס בצפון האי כבר ב־1974. 30,000 חיילים לפחות מפוזרים בבסיסים שונים. נוסף על כך, מתפתח כעת בסיס כטב"מים בגצ'יטקאלה.

בצפון עיראק: פריסה טורקית כחלק מהמאבק נגד ה־PKK, בין 1,000 ל־2,500 חיילים בסוריה: כחלק ממאבקו נגד תנועות הגרילה הכורדיות נכנס הצבא הטורקי לצפון סוריה. נוסף על כך, כתוצאה משיתוף פעולה עם המורדים הסורים, הצבא הטורקי מאמן שחקנים מקומיים ומקים נקודות צבאיות רבות סביב עפרין ואידליב. הערכת הכוח בין 3,000 ל־10,000 חיילים. בקטאר: ב־2015 הוקם הבסיס הטורקי הראשון מחוץ לים התיכון. הבסיס עשוי להכיל בין 3,000 ל־5,000 חיילים (בפועל נמצאים שם 300 חיילים). ב־2018 נחתם הסכם לפתוח בסיס שני שייכלול בסיס ימי ואווירי.

לוב: נוכחות צבאית. רשמית כדי לאמן את כוחות ממשלת ההסכמה הלאומית. הבסיס נמצא באל־וואטיה. הוא מונה בין 35 ל־500 חיילים.

סומליה: בסיס TURKSOM ליד מוגדישו. נוסד ב־2017. מטרתו העיקרית היא לספק אימונים לצבא הסומלי באמצעות הצבא הטורקי. הכוח הנמצא שם מונה כ־2000 חיילים, והוא גם אחראי לאבטחת המעבר במפרץ עדן לספינות טורקיות.

¹⁰⁶ Hürçan Aslı Aksoy, "Excursus: Turkey's Military Engagement Abroad," Centre for Applied Turkey Studies, August 20, 2021, <https://www.cats-network.eu/topics/visualizing-turkeys-foreign-policy-activism/excursus-turkeys-military-engagement-abroad>; "Türkiye'nin hangi ülkelerde askeri üssü var?," euronews, January 17, 2020, <https://tr.euronews.com/2020/01/17/turkiye-nin-yabanci-topraklarda-askeri-varligi-ne-hangi-ulkelerde-us-bulunduruyor>; Köksal Akpınar, "Mehmetçik 3 kıtada, 11 ülkede görev yapıyor," TRT Haber, September 23, 2022, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/mehmetcik-3-kitada-11-ulkede-gorev-yapiyor-710997.html>; "Türkiye'nin Asker Bulundurduğu Ülkeler; Milli Savunma ve Proaktif Bağımsız Dış Politikası," ASSAM – Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği, March 21, 2022, <https://www.assam.org.tr/index.php/bolgeler/islam-ulkeleri/ortaasya/turkiye/turkiye%E2%80%99nin-asker-bulundurdugu-ulkeler-milli-savunma-ve-proaktif-bagimsiz-dis-politikasi.html>; Yıldız Yazıcıoğlu, "Türkiye'nin Libya ve Irak Dahil 9 Ülkede Askeri Varlığı Var," Amerika'nin Sesi | Voice of America – Turkish, January 7, 2020, <https://www.voaturkce.com/a/turkiye-nin-libya-ve-irak-dahil-9-ulkede-askeri-varligi-var/5235743.html>; "Chapter Four: Europe," *The Military Balance* 123, no. 1 (December 31, 2023): 50–149, <https://doi.org/10.1080/04597222.2023.2162716>.

ISBN 978-965-93053-9-1

9 789659 305391